

KSENIJA VINSKI-GASPARINI

NAJSTARIJA BRONČANA VEDRA JUGOSLAVENSKOG PODUNAVLJA

Kultura polja sa žarama obilježena je naglim razvojem metalurškog stvaranja, i to kako u pogledu tehnološkog usavršavanja obrade metala i načina ukrašavanja, tako i u pogledu raznovrsnosti njegovih izrađevina. Tehnika obrade metalnih ploča doživjela je značajan uspon baš u kulturi polja sa žarama, naročito u izradi posuda od bronce i brončanog lima. One su se uglavnom izrađivale na dva načina: ili lijevanjem i zatim naknadnim iskucavanjem, ili samo iskucavanjem tanjeg ili debljeg brončanog lima. Prvom tehnikom rađeni su pretežno kotlići, a drugom razni oblici brončanog posuđa koje se međusobno razlikuje oblikom, ukrasom i drugim tehnološkim detaljima, po kojima se luče osnovni tipovi i njihove varijante (npr. ciste, amfore, zdjelice, plitice i dr.). Među tim oblicima jedno od najistaknutijih mjesta zauzimaju vedra, odnosno njihove mlađe varijante, tzv. situle.

Sistematski i dosad najpotpuniji pregled razvoja brončanih posuda, uključujući i vedra i situle, dao je Merhart¹. On je utvrdio nekoliko tipoloških skupina vedara i situla, koje kronološki katkad teku uporedo ili se pak dodiruju i ukrštavaju. Najstariji primjerci vedara pripadaju tzv. tipu Kurd², što se javlja u starijoj kulturi polja sa žarama, i to u stupnju Ha A₁, a traje variran u pojedinostima konstrukcije i oblika do u početak stupnja Ha D³. Nešto mlađe, ali nastalo također u vrijeme starije kulture polja sa žarama stupnja Ha A₂, jest vedro tipa Hajdu-Böszörmény⁴, koje je u upotrebi sve do punog razvoja starijeg željeznog doba, do završetka stupnja Ha C⁵. Srodnici vedara tipa Kurd, kojima su ovi služili kao uzor i iz kojih su se razvili, jesu situle strmog vrata s kanelurama, odnosno narebnjima na ramenima, kao i situle bez ručki⁶, što se javljaju početkom stupnja Ha C te traju kroz čitavo starije razdoblje željeznog doba. Poseban tip tzv. tesinsko-rajnskih situla datirao je i opredijelio Kimmig u svojoj iscrpnoj studiji⁷ u vrijeme

¹ G. v. Merhart, Studien über einige Gattungen von Bronzegefäßen, Festschrift d. Röm.-Germ. Zentralmus. Mainz II, 1952, p. 1 sqq.

² J. Hampel, A bronzkor emlékei magyarhonban III, 1896, p. 165, tab. CCX—CCXIII.

³ G. v. Merhart, o. c., p. 32, tab. 16, 7.

⁴ G. Ghirardini, La situla italica primitiva, Mon. Ant. 7, 1897, p. 47 sqq., fig 12.

⁵ G. v. Merhart, o. c., p. 35, tab. 21, 4, 5.

⁶ G. v. Merhart, o. c., p. 25, tab. 21, 6—11; 22.

⁷ W. Kimmig, Bronzesitulen aus dem rheinischen Gebirge, Hunsrück-Eifel-Westerwald, 43/44 Bericht d. Röm.-Germ. Komm., 1962—1963, p. 32 sqq.

kasnog halštata s rasponom trajanja od stupnja D₁₋₂ do u rani laten. Skupini situla iz vremena razvijenog halštata također s trajanjem do u rani laten pripadaju brojne umjetnički ukrašene situle s područja sjeverne Italije, Austrije i Slovenije (s lokaliteta Este, Bologna, Sv. Lucija, Magdalenska gora, Vače i dr.). Brončanim posudama, koje su po Merhartu rađene po uzoru na vedra tipa Kurd⁸, treba još pribrojiti grupu englesko-irskih vedara, tzv. »buckets«, nastalih još u vremenom okviru kulture polja sa žarama⁹.

O porijeklu situla, njihovu razvoju i radioničkim centrima postoji opsežna literatura¹⁰, pogotovu s obzirom na način i stil ukrašavanja primjeraka istočnoalpskog kulturnog kruga¹¹, na što usput upozoravamo. Preokret u teorijama o ishodišnom području situla unijela su istraživanja Merharta, i to baš u vezi s istraživanjem vedara tipa Kurd kao najstarijih predstavnika te vrste brončanih posuda. Teoriju Ghirardinija¹², što je nastala krajem prošlog stoljeća u okviru tadašnje tzv. »italske fascinacije«, koji je situle označio kao italski specifikum, u potpunosti je opovrgao Merhart¹³. Prema njemu, ishodište najstarijih situla, odnosno vedara tipa Kurd, treba tražiti u zapadnim krajevima Panonske nizine, odnosno u zapadnoj Transdanubiji u vrijeme starije kulture polja sa žarama. To područje smatra on ishodišnim i za kasniji italski i za alpski halštatski ogranak te vrste situla, odnosno i za sve ostale situle koje su u kasnijem razvoju proizašle iz ovih središta (npr. anglo-irska vedra, tzv. tesinsko-rajske situle i dr.). On otklanja često isticano stanovište o prioritetu i utjecaju italskih situla, pa i vedara tipa Kurd, na one alpskog halštatskog kruga i smatra da su, suprotno, baš radionice na istočnoalpskom prostoru utjecale na one u sjevernoj i srednjoj Italiji¹⁴. Osim italskih radioničkih centara, gdje su se izrađivale i kasnije tesinsko-rajske situle na području Golasecca kulture¹⁵, danas se može sigurno govoriti o radioničkom centru situla u samom Hallstattu¹⁶, u Sloveniji u Donjoj Kranjskoj i u Sv. Luciji (St. Lucia — Most na Soči)¹⁷. Sve ove skupine situla nastale su u lepe-

⁸ G. v. Merhart, o. c., p. 33.

⁹ Chr. Hawkes, On some buckets and cauldrons of the bronze and early iron ages, *The Antiquaries Journal* 37, 1957, p. 132 sqq.

¹⁰ Navodimo samo najosnovnija djela i studije: G. Ghirardini, *La situla italica primitiva*, *Mon. Ant.* 2, 1893, p. 162 sqq; 7, 1897, p. 6 sqq. — J. Déchelette, *Manuel d'archéologie* II, 1913, p. 755 sqq; III, 1927, p. 259 sqq; F. v. Duhn—F. Messerschmidt, *Italische Gräberkunde* I, 1924; II, 1939. — E. Sprockhoff, *Zur Handelsgeschichte der germanischen Bronzezeit Vorgesch. Forsch.* 7, 1933. — G. v. Merhart o. c., p. 29 sqq. — W. Lucke—O. H. Frey, *Die Situla in Providence-Rhode Island, Röm.—Germ. Forsch.* 26, 1962. — F. Starè, *Prazgodovinske kovinske posode iz Slovenije*, *Zbornik Filozofske fakultete* II, 1955, p. 105 sqq.

¹¹ Umjetnost alpskih Ilirov in Venetov — situle od Pada do Donave, *Katalog razstave v Ljubljani*, 1962, sa svom starijom i novijom literaturom. — E. Ghislanzoni, *Una nuova tomba di guerriero scoperta a Sesto Calende, Munera, raccolta di scritti in onore di A. Guissani*, 1944, p. 2—55.

¹² G. Ghirardini, *La situla italica primitiva*, *Man. Ant.* 2, 1893, p. 165 sqq.

¹³ G. v. Merhart, o. c., pp. 29—33, karta 5.

¹⁴ G. v. Merhart, o. c., pp. 30 sq., 58 sq. — G. v. Merhart, *Donauländische Beziehungen der früheisenzeitlichen Kulturen Mittelaltens*, *Bonner Jahrb.* 157, 1942, p. 17 sq.

¹⁵ W. Kimmig, o. c., pp. 82, 102.

¹⁶ K. Kromer, *Das Gräberfeld von Hallstatt, I, II*, 1959 (nekropola broji ukupno preko 60 situla).

¹⁷ F. Starè, o. c., p. 136 sqq.

zastom razvojnom slijedu od najstarijih vedara tipa Kurd i njemu srodnog tipa Hajdu-Böszörmény, pa je baš s tog razloga veoma važno utvrditi gustoću ovih najstarijih nalaza, njihovu rasprostranjenost i, dakako, područje na kojemu su nastale.

Spomenute skupine vedara i situla razlikuju se međusobno u pojedinostima konstrukcije, oblika i ukrasa, koje su uvijek konstantne, kao što su to najbolje uočili i fiksirali Merhart i Lucke¹⁸. Tako npr. vedra tipa Kurd i Hajdu-Böszörmény imaju uvijek zaobljena ramena, koja tek tokom halštatskog razdoblja postaju strmija i uglatija. Tesinsko-rajnске situle imaju kratka zaobljena ramena na koja se neposredno nadovezuje zadebljanje otvora, dakle nedostaje im istaknuti cilindrični vrat. Najstarije situle-vedra tipa Kurd i Hajdu-Böszörmény konstruirane su od nekoliko dijelova, dno im je posebno rađeno poput plitke zdjelice i zakovicama pričvršćeno na plašt, koji je također spojen zakovicama. Mlađe situle, kao i one tesinsko-rajnskog tipa, imaju dna pričvršćena tehnikom »falcanja«. Karakteristika je vedra tipa Kurd osim toga njegov oblik okrenutog stošca i ručke poput trake što teku vertikalno od unutrašnje strane ruba vrata do ispod najšireg promjera posude, odnosno do ispod ramena. Vrat im je kratak i ljevkasto kos, vedro ima ili na vratu ili na njegovu prijelazu u rame dva do tri paralelna iskucana rebra. Rub vrata zavinut je prema vani poput uskog svitka ispunjenog uloškom od brončane žice. Vedra tipa Kurd kulture polja sa žarama su neukrašena, iznimku čine dva primjerka, i to vedro s lokaliteta Marosvécs¹⁹ u Transilvaniji, vedro iz Drezdena²⁰ u Saskoj, te možda vedro iz ostave Čermožišče²¹ u Sloveniji, ornamentirana tehnikom iskucavanja u tzv. »punkt-bukel-maniri«. Inače su vedrima tipa Kurd samo ručke ukrašene ugrebenim geometrijskim motivima kosih ili cik-cak crta ili pak paralelnih uz rub ručke. Zakovice kojima su dijelovi vedra spojeni u pravilu su s vanjske strane veoma plošno i široko raskucane, dok im je glavica s unutarnje strane ispuččena i manjeg promjera. Vedra tipa Hajdu-Böszörmény razlikuju se od onih tipa Kurd uglavnom po ručkama smještenim horizontalno na truhu posude, a karakteristika im je ukras izveden iskucavanjem u »punkt-bukel-maniri« s motivima ptičjih protoma u pojasu oko gornje polovine vedra. Osim vedara tipa Kurd i vedara tipa Hajdu-Böszörmény unutar kulture polja sa žarama nisu poznate nikakve druge brončane posude oblika situle, odnosno okrenutog stošca, a sve ostale skupine, kao što je već spomenuto, razvijaju se od ovih, i to tek od početka Ha C stupnja dalje.

U Hrvatskoj je dosad u okviru kulture polja sa žarama bilo poznato samo jedno vedro tipa Kurd iz ostave Bizovac kod Osijeka (čuva Arheološki muzej, Zagreb), odnosno samo njegovi ulomci. Spominjalo se u više navrata u literaturi²²,

¹⁸ G. v. Merhart, Studien über einige Gattungen von Bronzegefäßen, Festschrift d. Röm.-Germ. Zentralmus. Mainz II, 1952, pp. 29, 33, 35. — W. Lücke, Situla aus Wörgl im Tirol, Germania 22, 1938, p. 150 sqq.

¹⁹ K. Willvonseder, Bronzezeimer u. Gusksuchen d. jüngeren Urnenfelderzeit von

Absberg-Biebaum, Niederdonau, Natur u. Kultur 6, 1940, p. 8, fig. 3.

²⁰ G. V. Merhart, o. c., p. 69.

²¹ F. Starè, o. c., p. 121.

²² N. Åberg, Bronzezeitliche u. früheisenzeitliche Chronologie V, 1937, pp. 39, 54. — G. v. Merhart, o. c., pp. 29, 69.

Åberg je bio prvi koji je uočio njegovo postojanje, kao i uopće postojanje jedne starije skupine »situla« na području jugozapadne Panonije od onih mlađih italske provenijencije. Međutim, vedro iz Bizovca nije do sada nikada bilo reproducirano iz jednostavnog razloga što su njegovi sačuvani ulomci od brončanog lima bili zgnječeni i zdrobljeni u tolikoj mjeri da su predstavljali amorfnu masu. Laboratoriju Arheološkog muzeja u Zagrebu uspjelo je razviti zgnječeni brončani lim²³ i na taj način restaurirati jedan dio vedra (tab I, 1). Bogati fundus ostava kulture polja sa žarama pretežno iz međuriječja Drava—Dunav—Sava, sadrži veću količinu lima od brončanih posuda raznih oblika, najviše od zdjelica i plitica, a i od kotlića i cista. Uz bizovačku ostavu jedino se još u ostavi iz Podruta kod Varaždina (čuva Arheološki muzej, Zagreb) moglo ustanoviti ulomaka brončanog lima što je pripadao vedru tipa Kurd (tab. I, 2). Ostave Bizovac i Podrute nisu sistematski objavljene. Materijal bizovačke ostave prvi je u uskom izboru navodio Åberg u vezi s vedrom²⁴, a Merhart se iz istog razloga osvrnuo na nju pozivajući se na Åberga. Ostava je bila okvirno tretirana i u domaćoj literaturi²⁵, a prvi je djelomično reproducirao u skicama Holste²⁶, te na osnovu tih skica i podataka nju je koristio Peroni²⁷. Ostava iz Podruta također se u literaturi navodila samo u sumarnom popisu²⁸, a u novije vrijeme isticao se njezin značaj²⁹, međutim na osnovu zaključaka stvaranih na nepotpunim i netačnim podacima.

Vedro iz ostave Bizovac sačuvano je samo fragmentarno. Nakon restauriranja pokazalo se da preostali dijelovi debljeg brončanog lima pripadaju plaštu vedra i vratu, i to polovini plašta na kojemu nedostaje gornji dio sa zaobljenjem na ramenu vedra, te približno trećini vrata. Nije sačuvano dno, veza između plašta vedra i vrata, i ručke. Mjere: najveća visina plašta = 15 cm; promjer plašta pri dnu = 14,5 cm; gornji promjer plašta = 21,5 cm; visina vrata = 4,5 cm; dužina sačuvanog ulomka vrata = 13 cm. Preostali dijelovi vedra imaju sve karakteristike vedra tipa Kurd. Na donjem dijelu plašt ima 6 rupa, desni vertikalni rub 4, a lijevi 3 rupe za zakovice. Dno, koje je moralo biti relativno visoko, bilo je pričvršćeno na plašt uokolo vjerojatno sa 10 zakovica, i to tako da je dno prelazilo preko plašta s vanjske strane za cca 2 cm. Plašt vedra zajedno s vratom sastojao se iskonski od dvije polovine spojene sa svake strane s 4—5 zakovica, što se može zaključiti na osnovu sačuvanih elemenata konstrukcije. Vrat je bio kos i ljevkast, na

²³ Zahvaljujem restauratoru Arheološkog muzeja u Zagrebu Ivanu Kavuriću, koji je s uspjehom izvršio ovaj osjetljivi restauratorski zahvat.

²⁴ N. Åberg, o. c., p. 39, fig. 63, 8, 9; 64, 4, 5.

²⁵ Z. Vinski—K. Vinski Gasparini, *Opuscula Archaeologica* I, 1956, pp. 69, 81 s ispravkom datiranja ostave u stupanj Ha A.

²⁶ F. Holste, *Hortfunde Südosteuropas*, 1951, p. 4 sq, tab. 3; 4, 1—17.

²⁷ R. Peroni, *Zur Gruppierung mitteleuropäischer Griffzungendolche der späten Bron-*

zeit, *Badische Fundberichte* 20, pp. 72 sqq., 89, tab. I, 22.

²⁸ Š. Ljubić, *Popis Arheološkoga odjela Nar. zem. muz. u Zagrebu* I, 1889, p. 62 sq. — J. Klemenc—B. Saria, *Archäologische Karte von Jugoslawien*, Blatt Ptuj, 1936, p. 27 sq.—Z. Vinski—K. Vinski Gasparini, o. c., p. 86 s ispravkom datiranja ostave u Ha A, stupanj.

²⁹ Müller—Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich u. südlich d. Alpen*, *Röm.—Germ. Forsch.* 22, 1959, pp. 111, 161, 197, fig. 27, 13.

njemu su uočljiva dva polukružno iskucana horizontalna rebrasta ispupčenja, dok bi se treće moglo samo naslutiti. Rub vrata savijen je u svitak prema vani i ispunjen brončanom žicom, što je karakteristika vedara tipa Kurd. Pri dnu vrata vidljiv je ostatak rupe za zakovicu. U rupama na plaštu sačuvane su samo dvije zakovice na lijevom rubu, koje su na vanjskoj strani veoma plošno i široko raskucane (promjer = 1,1—1,2 cm), a na unutrašnjoj su povišene i uže (promjer = 0,7 cm), kako se to uvijek opaža na vedrima tipa Kurd. Plašt ima sa svake strane koso uz najgornju sačuvanu rupu za zakovicu još po jednu rupu na kojoj je zakovicom bio pričvršćen donji kraj ručke, isto kao što je njezin gornji kraj bio pričvršćen s unutrašnje strane vrata pri dnu, što se vidi po preostaloj sačuvanoj rupi na ulomku vrata. Prema tome, ručke su morale imati oblik trake s horizontalnim pločastim proširenjem na oba kraja uobičajenim na vedrima tipa Kurd, a bile su po svoj prilici ornamentirane. Baš na osnovu tih sačuvanih rupa za pričvršćivanje ručki može se zaključiti da je preostali dio plašta prelomljen tik ispod njegova prijelaza na rame vedra, odnosno ispod zaobljenja i kosog prijelaza na vrat vedra. Pokuša li se na osnovu svih ovih elemenata izvršiti rekonstrukcija, vedro iz Bizovca moglo bi biti visoko cca 30 cm (tab. II).

Ostatak vedra iz ostave Podrute, na žalost, mnogo je skromniji od bizovačkog. Sačuvan je samo ulomak brončanog lima od donjeg dijela plašta vedra. Na ulomku je vidljiv ostatak dna, odnosno onaj njegov dio koji je prelazio preko plašta vedra, te 4 preostale zakovice kojima je bilo pričvršćeno na plašt. S unutrašnje strane vedra ispod zakovica bile su podmetnute četvrtaste limene pločice vjerojatno zato da bi dno čvršće prianjalo uz stijenku vedra. Ove pločice rezane su od već upotrijebljenog lima jer se na dvjema vide na rubu ostaci nekada bušenih rupa. Isti način konstrukcije podlaganjem limenih pločica ispod zakovica s unutrašnje strane uočen je i na vedru s lokaliteta Choryn u Poljskoj³⁰ iz vremena kulture polja sa žarama. Na osnovu svih tih elemenata sa sigurnošću se može reći da je ovaj ulomak brončanog lima dio vedra tipa Kurd, što je svakako uvećalo značenje ostave kojoj pripada. Vedro nije moguće rekonstruirati jer nedostaju za to potrebni elementi, ali je ono svakako moralo biti veće od bizovačkog, sudeći po tome što je lim deblji a preostale zakovice masivnije (promjer zakovice s vanjske strane = 1,6—2 cm; promjer zakovice s unutrašnje strane = 0,8—1 cm).

Za određivanje vremenske pripadnosti vedara iz Bizovca i Podrute od osnovne su važnosti zatvorene cjeline ostava u kojima su nađena. Zanimljivo je istaknuti da su sva dosad poznata brončana vedra tipa Kurd iz vremena kulture polja sa žarama na prostoru srednjeg Podunavlja, odnosno u zapadnim krajevima Panonske nizine, ustanovljena u ostavama, a ne u grobovima. To vrijedi i za ostale nalaze na evropskom kontinentu, gdje jedino čini iznimku vedro iz Hart-a a.d. Alz u gornjoj Bavarskoj nađeno u grobu s kolima³¹. Suprotno tome, mlađa vedra tipa

³⁰ J. Kostrzewski, *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, 1923, p. 100 sq. — E. Sprockhoff, o. c., p. 132.

³¹ H. Müller—Karpe, *Das urnenfelderzeitliche Wagengrab von Hart a. d. Alz*, *Bayrische Vorgeschichtsblätter* 21, 1955, p. 46 sqq.

Kurd Ha C vremena, kao npr. ona iz Magdalenske gore³², Stične³³ i Sv. Lucije³⁴, ili npr. s jugozapadnog ruba Panonske nizine iz Martijanca³⁵, otkrivena su pretežno u grobovima, odnosno tumulusima, iako ni tu nikada nisu imala funkciju žare, već grobnih priloga. Svakako, ova konstatacija ukazuje na zaključak da su najstarije situle, odnosno vedra tipa Kurd u vrijeme svoga nastanka i trajanja unutar kulture polja sa žarama služila za dnevnu upotrebu, iako možda samo u iznimnim prilikama, dok se njihova primjena u kultne svrhe tek kasnije uvriježila, što je također jedna od potvrda o promjenama kulturnih zbivanja tog vremena. Vedra tipa Kurd kulture polja sa žarama pretežno su jednostavna i neukrašena, uz rijetke iznimke jednostavne geometrijske dekoracije (npr. vedra s lokaliteta Marosvécs, Drezden, a možda i Čermožišće³⁶), dok su kasnija vedra tipa Kurd iz grobova često luksuzno i kičeno ornamentirana (npr. ona iz Klein-Gleina i Sesto Calende³⁷), iako se na osnovu motiva, tehnike i načina izrade može zaključiti da su rađena u radionicama pod tradicijom umjetničkog stvaranja kulture polja sa žarama (ukrašavanja izrađevina od lima), ali za novi ukus, koji je uvjetovao i novi sadržaj.

Ostava iz Bizovca kod Osijeka može se uvrstiti u red većih ostava, ona sadrži oko 340 komada bronce, međutim, pretežno jednoobraznog obilježja. Zbog njezine veličine nemoguće je ovdje reproducirati sav materijal, pa ukazujemo na Holsteove crteže³⁸, ali i oni u nedovoljnom broju i nepotpuno reprezentiraju fundus ostave. Među materijalom najviše su zastupane šuplje sjekire i srpovi, a zatim sjekire sa zaliscima, koplja te ostali materijal u pojedinačnim primjercima (ulomci sječiva mača, falera, pile, narukvice i sirova bronca). Sumarno se može reći da ostava sadrži tipičan materijal horizonta srednje-podunavskih ostava starije kulture polja sa žarama, koji karakteriziraju ostave Kisapáti³⁹ i Lengyeltóti⁴⁰ signifikantne za stupanj Ha A. To pogotovu vrijedi za sjekire sa zaliscima na sredini i za množinu srpova, te za veći dio šupljih sjekira bizovačke ostave pretežno s »V« ornamentom, među kojima one tzv. »istočnog« tipa i one facetirane ukazuju na još starije tradicije. Reziduum iz vremena kulture grobnih humaka srednje bronce jesu plosnata sjekira s pojačanim stranama i dvije debele masivne narukvice⁴¹. Pojava ovak-

³² F. Starè, o. c., p. 115 sq., tab. III, 1.

³³ F. Starè, o. c., 116, tab. IV, 1.

³⁴ F. Starè, o. c., p. 116, tab. XXXII, 1.

³⁵ K. Vinski Gasparini, Iskopavanje kneževskog tumulusa kod Martijanca u Podravini, Vjesnik Arh. muz. Zagreb III s. II, 1961, p. 52 sqq., tab. VIII, 1—21.

³⁶ Cf. ovdje n. 19, 20, 21.

³⁷ W. Schmidt, Die Fürstengräber von Klein-Glein in Steiermark, Präh. Ztschr. 24, 1933, p. 21 sqq., fig 9. — E. Ghislanzoni, o. c., tab. I, II.

³⁸ F. Holste, o. c., p. 4, tab. 3, 1—26; 4, 1—17.

³⁹ K. Darnay, Kisapáti bronzkinzs, Archaeologiai Értesítő n. s. XVII, 1897, p. 116 sqq., tab. I—IV.

⁴⁰ Gy. Török, A Lengyeltótiban előkerült bronzlelet, Dolgozatok XVI, 1940, p. 57 sqq., tab. I, II.

⁴¹ Veoma su srodne narukvicama iz Bizovca (cf. F. Holste, o. c., tab. 4, 12, 17) narukvice iz ostava tzv. Koszider tipa kulture grobnih humaka u Mađarskoj, cf. A. Moszolics, Archäologische Beiträge zur Geschichte der grossen Wanderung, Acta Archeol. Acad. Scient. Hungar. 8, 1957, p. 126 sq., fig. 2, 3. — I. Bóna, Chronologie der Hortfunde von Koszider-Typus, Acta Archeol. Acad. Scient. Hungar. 9, 1958, p. 212, fig. 1.

vih starijih elemenata u ostavama starije kulture polja sa žarama međuriječja u stupnjevima Br D i Ha A₁ nije rijetkost, npr. u ostavama Topličica, Gornja Vrba, Otok-Privlaka, Bingula-Divoš i dr.⁴² Srp s kukastom drškom tipičan je za stariji horizont kulture polja sa žarama Br D vremena Transilvanije⁴³, a susreće se i u ostavama srednjeg Podunavlja i međuriječja (npr. u ostavi Otok-Privlaka)⁴⁴ Ha A₁ vremena. Bodež s drškom u obliku jezičca tipološki izričito pripada skupini podunavskih nalaza stupnja Ha A₁, kao što je ustanovio Peroni⁴⁵. Ostavu Bizovac treba na osnovu tipološke pripadnosti pojedinih oblika materijala datirati u vrijeme stupnja Ha A₁ s obzirom da uz navedene starije elemente, što vuku svoj korijen još iz srednjobrončanodobne kulture grobnih humaka Br C i D vremena, sadrži još cijeli niz oblika tipičnih općenito za razdoblje Ha A (npr. koplja, falera i neki tipovi šupljih sjekira i srpova⁴⁶). Usput samo napominjem da se pri datiranju ostava pridržavam statističkog principa tipološke pripadnosti materijala određenom razdoblju kulture polja sa žarama koji unutar ostave brojčano preteže. Prema tome, ostavu datiram u ono vrijeme kada su predmeti što ih ona sadrži rađeni, odnosno kada su upotrebljavani, a ne kada su oni u zemlju zakopani, jer jedino na taj način ostave mogu dati željene zanimljive historijske podatke. Vedro tipa Kurd, koje je sastavni dio ostave iz Bizovca, treba na osnovu zatvorene cje-line datirati u vrijeme stupnja Ha A₁.

Ostava iz Podruta do sada nije još nikada u literaturi u cijelosti obrađena, a niti reproducirana, pa to treba ovdje učiniti (tab. III, 1—19) tim više što ona, za razliku od goleme bizovačke ostave, spada u red manjih ostava. Ona sadrži 4 djelomično oštećene veće i masivne šuplje sjekire sa »V« ukrasom, 3 oštećena koplja, od kojih je jedno analogno koplju ostave Kisapáti⁴⁷, a druga dva tzv. plamenastog oblika pripadaju tipičnom inventaru ostava općenito Ha A razdoblja, 2 veoma oštećena ulomka srpa, fragmenata dlijeta, pila, žice, lima i sirove bronce. Od značajnijih predmeta treba navesti ulomak sječiva mača s istaknutim hrptom po sredini sječiva, odnosno romboidnog presjeka, manji ulomak brončanog lima od stijenke posude ukrašene paralelnim nizovima ispučenih tačkica (ukras u »punkt-bukel-maniri«), te ulomak drške brončanog noža sa žljebastom udubinom po sredini i prstenastim završetkom analogno onome iz ostave Otok-Privlaka⁴⁸ stupnja Ha A₁ ili noževima grupe Baierdorf-Velatice starije kulture polja sa žarama istog vremena⁴⁹. Tom kulturnom krugu pripada i ulomak fibule s raskucanim lukom (tab. III, 11) ukrašen geometrijskim motivom balkanskog stila tipičnim za takvu vrstu fibula. Tip fibule s raskucanim lukom, i to jednodijelne ili dvodijelne, karakterističan je za nalaze starije kulture polja sa žarama susjednih oblasti južne

⁴² F. Holste, o. c., pp. 5, 7, 9, tab. 5, 24; 10, 20; 12, 22; 16, 12, 13.

⁴³ M. Roska, Erdély régészeti repertorium, Thesaurus antiquitatum Transsilvanicarum I, 1944, fig. 209, 222, karta XVI, p. 347.

⁴⁴ F. Holste, o. c., tab. 6, 10.

⁴⁵ R. Peroni, o. c., p. 72 sqq.

⁴⁶ F. Holste, o. c., tab. 3, 1—7; 4, 6, 7, 13; 3, 20—25.

⁴⁷ K. Darnay, o. c., tab. III, 20.

⁴⁸ F. Holste, o. c., tab. 5, 25.

⁴⁹ Npr. s nalazišta u donjoj Austriji: Gros-smugl, Unterradl i dr., cf. R. Pittioni, Urgeschichte d. österreichischen Raumes, 1954, p. 419, fig. 292.

i istočne Austrije⁵⁰, Čehoslovačke⁵¹ i zapadne Mađarske⁵², a može se pratiti i sjevernije u ostavama brončanog doba sjeverne Evrope u veoma kićenim i velikim primjercima⁵³. U Hrvatskoj, odnosno u međuriječju, uglavnom su poznate manje i jednostavnije fibule ovoga tipa, od kojih su dosad objavljene samo ona iz Splita (pojedinačni nalaz)⁵⁴ i ona iz ostave Otok-Privlaka⁵⁵ Ha A₁ vremena, a u neobjavljenim ostavama ili kao pojedinačni nalaz ima ih osim ove iz Podruta još 10 primjeraka⁵⁶. Ulomak raskucanog luka iz Podruta pripadao je većem primjerku tog tipa fibule, što bi moglo indicirati da je bio dvodijelan, za što, međutim, nedostaju potrebni elementi koji bi potvrdili tu pretpostavku. Svakako ovaj ulomak raskucanog luka fibule iz Podruta pripada HaA₁ razdoblju, kao i većinom ostali jednodijelni primjerci iz Hrvatske.

Najvažniji predmet za datiranje ostave iz Podruta jest fibula u obliku violin-skog luka, odnosno peschiera fibula (tab. III, 8). Ona je u sadašnjem stanju pri-gnječena, ali je iskonski imala kosi luk, odnosno bila je trokutastog oblika sa žljebastom nogom i tordiranim lukom, što se može zaključiti i po dužini igle, čiji je vrh morao ležati u žlijebu nožice. Na osnovu netačnog crteža, koji je imao na uvid Müller-Karpe je smatrao da fibula iz Podruta pripada tipu lučnih fibula⁵⁷. On je ostavu iz Podruta, iako sadrži tipičan materijal Ha A vremena (čini se da mu ulomci brončanog lima od posuda u ostavi nisu bili poznati) datirao u Ha A₂ stupanj baš s obzirom na primjerak, kako je on mislio, lučne fibule, jer bi datiranje u Ha A₁ stupanj u tom slučaju bilo doista previsoko. Na osnovu pretpostavke da ostava iz Podruta sadrži lučnu fibulu Müller-Karpe je postavio mogućnost da se na istočnoalpskom prostoru ovakve male lučne fibule javljaju već u vrijeme stupnja Ha A₂, a ne u stupnju Ha B₁ kako se to uglavnom smatralo. U ovoj pretpostavci još ga je potkrijepila pojava vjerojatno lučne fibule u ostavi Jurka vas u Kranjskoj u Sloveniji⁵⁸, koju bi, s obzirom na ostali materijal što ga sadrži, trebalo doista datirati u vrijeme stupnja Ha A₂. U svakom slučaju, fibula iz ostave Podrute pripada, kako to i crtež pokazuje, izrazitom tipu peschiera fibule trokutastog oblika sa žljebastom nožicom, samo nešto zgnječenoj. Fibula iz Podruta

⁵⁰ Napose u okviru grupe Baierndorf-Velaticae sa lokaliteta Illmitz Gemeinlebern i Unter-radl, cf. R. Pittioni, o. c., p. 417 sq.

⁵¹ F. Holste, o. c., tab. 44. — J. Filip, Popelnicová pole a počatky železne doby v Čehách, 1936—1937, p. 119, fig. 69, 70, 71. — F. Holste, Zur Chronologie der südeuropäischen Depot-funde der Urnenfelderzeit, 1962, tab. 5, 25, 31, 1.

⁵² Npr. iz ostave Lengyelóti Ha A₁ vreme-na, cf. Gy. Török, o. c., fig. 1, 7, kao i iz ostave Egyek, cf. F. Holste, o. c., tab. 24.

⁵³ F. Sprockhoff, Jungbronzezeitliche Hort-funde, Röm.-Germ. Zentralmus. Mainz, Kata-log 16, 1956, p. 210 sqq., tab. 53.

⁵⁴ F. Starè, grob 108 iz Dobove, Situla 1, 1960, p. 90, fig. 11, 2.

⁵⁵ F. Holste, Hortfunde Südosteuropas, 1951, tab. 5, 34.

⁵⁶ Ostale fibule s raskucanim lukom, osim onih iz Podruta, Otok-Privlake i Splita, po-tječu u Hrvatskoj i u istočnom Srijemu s ovih lokaliteta: Pričac (ostava) 1 kom., Brod-ski Varoš (ostava) 5 kom., Poljanci 2 kom., Novi Banovci 2 kom., sve neobjavljeno; ukup-no ih ima 13 primjeraka.

⁵⁷ H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronolo-gie der Urnenfelderzeit nördlich u. südlich d. Alpen, Röm.-Germ. Forsch. 22, 1959, pp. 111, 161, 197, fig. 27, 13.

⁵⁸ W. Schmidt, Die Bronzezeit in Krain, Carniola 2, 1909, p. 116 sq. — H. Müller-Kar-pe, o. c., pp. 110 sq., 161, tab. 130 B.

ima tordirani luk, što je na ovakvom tipu peschiera fibule sa žljebastom nožicom rjeđa pojava u međuriječju. Tordirani luk tu se češće javlja na peschiera fibulama sa spiralom na nožici (diskosom), kao npr. u ostavi Topličica ili na onoj iz Unešića u Dalmaciji⁵⁹. Samo usput napominjemo da su za razdoblje Ha A u međuriječju Drava—Dunav—Sava, i to uglavnom za stariji HaA₁ i sporadično za mlađi HaA₂ stupanj, signifikantne peschiera fibule u ostavama, kako one sa žljebastom nožicom i ravnim ili kosim lukom, tako i one sa spiralom na nožici, te fibule s raskucanim lukom⁶⁰. Fibula iz Podruta ima direktnu analogiju u fibulama istoga tipa za kronologiju važnih grobova 1 i 11 u Mühlau u sjevernom Tirolu, koje Wagner datira u njegovu drugu vremensku skupinu kulture polja sa žarama sjevernog Tirola, odnosno u Ha A razdoblje⁶¹. Grobove 1 i 11 iz Mühlaua Merhart opredjeljuje u vrijeme ranog Ha A, odnosno u Ha A₁ stupanj, a izraženo apsolutnom kronologijom oko 1.200 g⁶². On ove fibule smatra signifikantnim za određivanje ranog stupnja Ha A starije kulture polja sa žarama. Ako ovo Merhartovo datiranje grobova 1 i 11 iz Mühlaua primijenimo per analogiam fibula tipa peschiera trokutaste sheme s tordiranim lukom i žljebastom nožicom na ostavu iz Podruta, onda nju moramo datirati u isto vrijeme stupnja Ha A₁, a to potvrđuje, kao što je već spomenuto, i ostali materijal podrutske ostave. Na taj smo način došli do datiranja ulomka vedra tipa Kurd iz Podruta u stupanj Ha A₁, dakle u isto vrijeme kao i vedra tipa Kurd iz Bizovca, odnosno po apsolutnoj kronologiji Merharta i Müller-Karpea u 12. stoljeće pr.n.e.⁶³

⁵⁹ F. Starè, o. c., p. 88 sqq.

⁶⁰ Za fibule s raskucanim lukom vidi ovdje n. 56. — Dosad poznati primjerci peschiera fibule s ravnim lukom i žljebastom nožicom u Hrvatskoj i u istočnom Srijemu potječu iz ostava Brodski Varoš (neobjavljeno) 2 kom., Pocrkavlje i Slav. Brod 1 kom. (F. Holste, o. c., tab. 8, 41), Pričac 1 kom. (neobjavljeno), Veliko Nabrđe 1 kom. (neobjavljeno), Poljanci i Staro Topolje po 1 kom. (neobjavljeno) i Zlatar 1 kom. (pojedinačni nalaz, neobjavljeno). Peschiera fibule s dugmastim zadebljanjima na ravnom luku i sa žljebastom nožicom nađene su također u ostavi Brodski Varoš (F. Starè, o. c., p. 93) i kao pojedinačni primjerak u Gornjoj Krajini (neobjavljeno), odnosno iz okoline Karlovca. Mnogo je veći broj peschiera fibula sa žljebastom nožicom i kosim lukom trokutaste sheme, i to osim fibule iz Podruta poznati su još primjerci s ovih lokaliteta: Mačkovac (ostava, cf. F. Holste, o. c., p. 6, tab. 9, 1—28. i F. Starè, o. c., fig. 13, 1), Brodski Varoš (ostava, neobjavljeno) 3 primjerka, Gorjani (pojedinačni nalaz, neobjavljeno), i Poljanci (ostava, neobjavljeno). Preostaju još peschi-

era fibule sa spiralnom nožicom s ovih lokaliteta: Topličica (ostava, cf. F. Starè, o. c., fig. 11, 3) 1 kom., Unešić (pojedinačni nalaz, cf. F. Starè, o. c., fig. 11, 1) 1 kom., Bingula-Divoš (neobjavljeno) 1 kom., okolina Splita (F. Starè, o. c., fig. 1, 3) 1 kom., Novi Banovci (neobjavljeno) 1 kom., dok je za primjerak iz Zemuna (neobjavljen) teško odrediti kojem tipu peschiera fibule pripada. Ukupan broj peschiera fibula navedenih tipova iznosi u Hrvatskoj i u istočnom dijelu Srijema 24 primjerka, a zajedno s onima raskucanog luka ukupno 37 primjeraka, od čega su na balkanskom prostoru južno od Save nađene samo tri. Kada bi se ovim nalazima dodali još primjerci iz ostalog dijela Vojvodine, Srbije, Bosne i Slovenije taj bi se broj dakako povećao.

⁶¹ K. H. Wagner, Nordtiroler Urnenfelder, Röm.—Ger. Forsch. 15, 1943, pp. 39, 56, 86, 88, tab. 8, 9; 10, 9; 38, 6.

⁶² G. v. Merhart, Urnengrab mit Peschierafibel aus Nordtirol, Schumacher Festschrift, 1930, pp. 116 sq., 119.

⁶³ H. Müller-Karpe, o. c., pp. 161, 192 sqq.

S područja međuriječja, osim vedra iz Bizovca i Podruta, poznati su u literaturi već otprije ulomci vedra tipa Kurd iz ostave Privina Glava kod Šida u Srijemu (Vojvodina, čuva Narodni muzej, Beograd), na koje je, zajedno s onima iz Bizovca, prvi ukazao Åberg⁶⁴. Ostava sadrži više ulomaka brončanog lima, ali se vedru tipa Kurd može pripisati ulomak sa široko raskucanim zakovicama. Ostavu je kataloški obradila D. Garašani⁶⁵, ali na žalost nije uočila da ulomak lima, na koji je već ranije upozorio Åberg, pripada vedru tipa Kurd. I datiranje ostave iz Privine Glave u vrijeme »halštat A-B« suviše je okvirno i netačno. Ne analizirajući pojedinačno materijal što ga ostava sadrži, može se sumarno reći da on uglavnom ima sve karakteristike razdoblja Ha A s pojedinim starijim tradicijama Br D i ranog Ha A vremena, npr. kanelirana narukvica (ulomak), neki primjerci šupljih sjekira⁶⁶, nož s prstenastim završetkom poput onoga iz ostave Podrute, te da u ostavi nema takvih oblika koji bi pružili osnovu za njezino datiranje u Ha B vrijeme. Osim toga, u ostavi je nađena i dvosjekla britva u formi dvostruke sjekire (labrisa)⁶⁷, koja je tipična za vrijeme ranog Ha A kako u ostavama međuriječja⁶⁸, tako i u nalazima istočnoalpskih oblasti (tipa Grossmugl kako ga je definirao Müller-Karpe⁶⁹). Svi ovi elementi starijeg obilježja unutar Ha A razdoblja opredjeljuju ostavu iz Privine Glave u stupanj Ha A₁, odnosno datiraju ostatak vedra tipa Kurd u isti horizont s vedrima iz Bizovca i Podruta.

Iako ne direktno u međuriječju, a ono ipak na rubu njegove periferije, otkrivena je 1951. god. ostava u Lukavcu kod Tuzle, u kojoj se mogu uočiti, među ostalim materijalom, i dijelovi vedra tipa Kurd⁷⁰. Na žalost, iz objave nije jasno kakve sve vrste posuda u ulomcima brončanog lima ostava sadrži jer su opisi suviše sumarni, a atribucije tipovima posuda nejasne. Autor navodi da pojedini fragmenti pripadaju situli »sjevernoitalskog tipa«⁷¹, međutim ulomci na koje se on poziva tipični su, po koncepciji i izvedbi ornamenta s motivom ptičjih protoma, za vedra tipa Hajdu-Böszörmény, što je već uočio Miložčić⁷² datirajući ostavu iz Lukavca i s obzirom na lučnu fibulu u prijelazno vrijeme Ha A u Ha B razdoblje. Miložčić je atribuirao i dva druga ulomka brončanog lima ornamentirana po rubu kotliću s krstolikim atašama⁷³. Fragmenti s ukrasom ptičjih protoma bili bi jedini

⁶⁴ N. Åberg, o. c., p. 54.

⁶⁵ D. Garašani, Katalog metala Narodnog muzeja Beograd, 1954, p. 25 sqq, tab. XIII—XV (ulomak vedra tipa Kurd tab. XIV, 7).

⁶⁶ D. Garašani, o. c., tab. XIII, 51, 1; XV, 3. — Cf. takve tipove šupljih sjekira u ostavi Bizovac, F. Holste, o. c., tab. 3, 8, 9, 11.

⁶⁷ M. Grbić, Privina Glava ostava sa kraja bronzanog doba, Starinar 6, 1931, p. 24 sqq., fig. 39—40. — D. Garašani, o. c., tab. XIII, 17—19.

⁶⁸ Npr. u ostavama Otok-Privlaka, Pocrkavlje — Brod i dr., cf. F. Holste, o. c., tab. 5, 19; 8, 25

⁶⁹ H. Müller-Karpe, o. c., p. 103 sqq.

⁷⁰ B. Čović, Preistoriski depo iz Lukavca, Glasnik Zem. muz. Sarajevo n. s. X, 1955, p. 91 sqq., tab. I, II.

⁷¹ B. Čović, o. c., p. 96, tab. II, 15.

⁷² V. Miložčić, Zur Chronologie d. jüngeren Stein-u. Bronzezeit Südost-u. Mitteleuropas, Germania 37, 1959, p. 80.

⁷³ B. Čović, o. c., tab. II, 17, 18. — V. Miložčić, o. c., p. 80.

ostaci vedra tipa Hajdu-Böszörmény kutlure polja sa žarama koji su do sada poznati u ostavama kulturnog kruga međuriječja. Ulomak jedne ornamentirane trakaste ručke ostave iz Lukavca uporedio je autor s ručkama na zdjelicama iz Slovačke i Češke⁷⁴, dok bi ona međutim isto tako mogla pripadati vedru tipa Kurd⁷⁵. Ova se pretpostavka čini tim vjerojatnija jer autor navodi da je »pored ovih fragmenata nađen i jedan fragment masivnije posude kovane iz više dijelova, čiji su krajevi spojeni širokim masivnim nitnama«⁷⁶, a to se po opisu može odnositi samo na vedro tipa Kurd, pogotovu jer autor u bilješci fragmente i upoređuje s jednim vedrom samog nalazišta Kurd u Mađarskoj⁷⁷. Na žalost, ulomak vedra nije reproduciran, pa bi ostava, zbog njezine važnosti, zaslužila ponovnu objavu, tim više jer autor dijelove metalnog posuđa nije uopće tipološki jasno determinirao, a čitavu ostavu datirao je veoma široko u golem vremenski raspon od Br D do Ha B⁷⁸.

Po svom karakteru ostava iz Lukavca bliska je skupini ostava međuriječja, te iako je nađena na balkanskom tlu, ona ipak leži u blizini Posavine u sjeveroistočnoj Bosni ne tako daleko od ostava Bizovac (kod Osijeka) i Privina Glava (kod Šida), a pokazuje srodnosti i s ostalim ostavama Transdanubije. Jedino bi se za lučnu fibulu s dugmastim ispupčenjima moglo reći da potječe iz balkanskih radionica; ovaj tip fibule karakterističan je za teren južno od linije Alpe—Sava—Dunav, ali se on sporadično može pratiti i izvan Balkana u materijalu Slovenije i Italije⁷⁹. U ostavama međuriječja one do sada nisu ustanovljene. Najstariji predmet u ostavi svakako je bodež s trapezoidnom pločicom za pričvršćivanje drške i jako naglašenim rebrom, tipičan za razdoblje srednje bronce s trajanjem do u završetak kulture grobnih humaka. Šuplje sjekire ostave imaju izričito obilježje onih iz inventara ostava međuriječja, po tipu pripadaju starijoj kulturi polja sa žarama, i to njezinoj mlađoj fazi, tj. Ha A₂ stupnju, iako one traju još i u ostavama Ha B₁ stupnja. Šuplja sjekira s imitacijom zalistaka sa strane tuljka predstavlja oblik koji prati ostave Ha B₁ stupnja, a javlja se pri završetku starijeg i početku mlađeg razdoblja kulture polja sa žarama, isto kao i tip srpa s unutrašnjim rebrom. Ovi oblici povezani su s tipom narukvica ukrašenih šrafiranim crtama i u ostavama ostalog panonskog prostora, npr. onima u sjevernoj i zapadnoj Mađar-

⁷⁴ B. Čović, o. c., p. 96, tab. II, 16.

⁷⁵ Gusto i kičeno ukrašenu ručku ima vedro tipa Kurd s lokaliteta Absberg-Bierbaum, cf. K. Willvonseder, Bronzeeimer u. Gusskuchen d. jüngeren Urnenfelderzeit von Absberg-Bierbaum, Niederdonau, Natur u. Kultur, 6, 1940, tab. 1, 2.

⁷⁶ B. Čović, o. c., p. 96.

⁷⁷ B. Čović, o. c., n. 29.

⁷⁸ B. Čović, o. c., p. 100. — Z. Vinski—K. Vinski Gasparini, o. c., p. 72, s ispravkom datiranja ostave Ha A₂ stupanj.

⁷⁹ S terena Bosne slične varijante fibula poput ove iz Lukavca poznate su samo iz

Debelog Brda kod Sarajeva i Golinjeva kod Livna, cf. B. Čović, o. c., p. 98. — Iz Slovenije, osim primjeraka iz ostave kao i nekropole u Škocijanu, mogu se navesti još dvije neobjavljene fibule, i to s lokaliteta Malence (Narodni muzej, Ljubljana) i Slovenske Gorice (Muzej, Maribor); cf. Szombathy, Altertumsfunde aus Höhle bei St. Kanzian, Mitt. d. präh. Komm. d. kais. Akad. d. Wiss. II, 1913, p. 159, fig. 148, za neobjavljene fibule podatak dugujem F. Starèu, Ljubljana. — Za primjerke fibula iz Italije i Sicilije ukazujemo na one s lokaliteta Timari, Mullino della Badia i Pantalica, cf. H. Müller-Karpe, o. c., tab. 14 A; 6; 2 A; 1 F.

skoj, kao što su ostave Rohod (županija Szabolc), Aranyos (županija Borsod) i Tiszaeszlar (županija Szabolc)⁸⁰. Iako ostava Aranyos II ima mač tipa Liptovo (varijante II po Müller-Karpeu), a ostava Tiszaeszlar mač tipa Allertissen, oba datirana u Ha A₂ i Ha A₁ razdoblje⁸¹, ipak se ove ostave, zbog ostalog materijala koji sadrže, opredjeljuju vremenski u Ha B₁ stupanj⁸². Kotlić s krstolikim atašama ostave iz Lukavca treba uvrstiti Merhartovoj B 1 skupini kotlića, što se mogu pratiti u zatvorenim nalazima od završetka starije kulture polja sa žarama krajem Ha A₂ stupnja kroz čitavu mladu kulturu polja sa žarama⁸³. Od posebne je važnosti u ovoj ostavi i fibula s visokim lukom osmerokutnog presjeka ukrašenog motivom jelovih grančica i s dugmastim ispupčenjima na stranama. Ona predstavlja rijetku varijantu lučne fibule ovakvog tipa povezanu u zatvorenom nalazu s ostalim materijalom obilježenim prijelaznim vremenom Ha A₂ na Ha B₁ stupanj. Ovakvim fibulama, koje su karakteristične za teren južno od linije Alpe—Sava—Dunav, pripisao je Buttler dalmatinsko porijeklo, a na osnovu primjeraka iz Mouliane (Kreta) i Asarlika (Anatolija) pokušao ih je datirati u 11. stoljeće u submikensko vrijeme⁸⁴, iako ističe mogućnost njihovog trajanja i kroz 10. stoljeće. Miložić je datiranje ovakvih lučnih fibula s dugmastim zadebljanjima fiksirao na egejskom prostoru najprije u protogeometrijski period⁸⁵, tj. u drugu polovinu 11. stoljeća ili oko 1050. godine. Kasnije je on to datiranje na osnovu novih momenata u vremenskom određivanju primjeraka iz Mouliane i Asarlika modificirao i fiksirao u početak 10. stoljeća u kasnoprotoegeometrijski ili ranogeometrijski period, što determinira ujedno prijelaznu fazu Ha A₂ stupnja u Ha B₁ stupanj oko godine 1000.⁸⁶ Lučne fibule s dugmastim zadebljanjima i neke druge elemente specifične za prostor Balkana, koji se javljaju preko Grčke do Krete i Male Azije, Miložić dovodi u vezu s drugim valom tzv. egejske seobe koji je s evropskog kontinenta potkraj 11. stoljeća uslijedio na Mediteran⁸⁷. Lučna fibula iz Lukavca s facetiranim lukom ukrašenim motivom jelovih grančica i dugmastim ispupčenjima na stranama neobično je važna, jer na osnovu cjeline nalaza kojemu pripada potvrđuje navedene rezultate. Ona osim toga ukazuje na razvojni slijed lučnih fibula takvog tipa kojima su bile uzor peschiera fibule sa zadebljanjima poput dugmeta na stranama luka, koji je na

⁸⁰ Za ostavu Rohod cf. F. Holste, o. c., p. 22, tab. 41, 14—26. — Za ostavu Aranyos cf. F. Holste, o. c., p. 21, tab. 40, 1—37. — Za ostavu Tiszaeszlar cf. F. Holste, p. 21, tab. 39, 14—25.

⁸¹ H. Müller-Karpe, Die Vollgriffschwerter d. Urnenfelderzeit aus Bayern, 1961, pp. 23—27, 103, tab. 24, 3; pp. 18—21, 102, tab. 21, 3.

⁸² H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie d. Urnenfelderzeit nördlich u. südlich d. Alpen, Röm.-Germ. Forsch. 22, 1959, pp. 127, n. 4, 128, n. 1.

⁸³ G. v. Merhart, Studien über einige Gattungen von Bronzegefäßen, Festschrift d.

Röm.—Germ. Zentralmus. Mainz II, 1952, pp. 4, 5, tab; 2

⁸⁴ W. Buttler, Bronzefunde aus Norddalmatien u. ihre Bedeutung für die Chronologie d. Frühhallstattzeit Mitteleuropas, Präh. Ztschr. 24, 1933, pp. 290—293.

⁸⁵ V. Miložić, Einige »mitteleuropäische« Fremdlinge auf Kreta, Jhrb. d. Röm.—Germ. Zentralmus. Mainz 2, 1955, pp. 153 sqq., 168, 169.

⁸⁶ V. Miložić, Zur Chronologie d. jüngeren Stein- u. Bronzezeit Südost. u. Mitteleuropas, Germania 37, 1959, p. 80.

⁸⁷ V. Miložić, Einige »mitteleuropäische« Fremdlinge auf Kreta Jhrb. d. Röm.—Germ. Zentralmus. Mainz 2, 1955, p. 169.

jednostavnim peschiera fibulama katkada također facetiran i ukrašen motivom jelovih grančica (npr. fibula iz Hrustovače u Bosni⁸⁸). Vratimo li se ostavi iz Lukavca, moramo je na osnovu svih spomenutih elemenata datirati u završno vrijeme Ha A₂ stupnja, odnosno na kraj 11. stoljeća. Napominjem da se elementi tradicije kulture grobnih humaka ili materijal što se može uvrstiti u Holsteov »Fremdgruppenhorizont«, kao npr. bodež s trapezoidnom pločicom iz Lukavca, potpuno gube iz bogatog inventara ostava mlađe kulture polja sa žarama sjeverne Hrvatske već od početnog Ha B₁ stupnja, pa je to također argumenat za datiranje ostave iz Lukavca u završetak Ha A₂ stupnja. Istom vremenu svakako pripada i ostatak vedra tipa Kurd, a isto tako i ulomci vedra tipa Hajdu-Böszörmény i kotlića s krstolikim atašama. Vedro tipa Kurd iz ostave Lukavac bilo bi prema tome najmlađe vedro u kronološkoj ljestvici ovdje iznesenih vedara.

Preostaje još da se spomenu vedra tipa Kurd iz Slovenije koja je obradio Starè⁸⁹ u opsežnoj studiji o metalnim posudama Slovenije, te da se tako zaokruži pregled dosad poznatih primjeraka vedara s teritorija Jugoslavije, ograničujući se samo na ona kulture polja sa žarama, kako je to uvodno i istaknuto. Obliku vedra tipa Kurd gravitiraju sve poznate situle Slovenije, što je svakako zanimljivo s obzirom da vedra tipa Hajdu-Böszörmény nisu dosegla ovaj teritorij. Među tim situlama treba izdvojiti ona najstarija vedra tipa Kurd kulture polja sa žarama, koja jedino u Sloveniji imaju i svoje mlađe predstavnike u okviru punog razvijenog halštatskog razdoblja. To je i razumljivo uzme li se u obzir činjenica da je jedan radionički centar kasnijih kićenih situla od Ha C vremena dalje bio lociran baš ovdje na istočnoalpskom prostoru. Najbogatije nalazište vedara tipa Kurd kulture polja sa žarama svakako je ostava iz Škocijana u kojoj je ustanovljeno ulomaka od osam vedara⁹⁰. Njihovo uže datiranje teško je provesti jer su sačuvani samo fragmenti, a ostava iz Škocijana tipičan je primjer tzv. kultne ostave u kojoj je sakupljan, odnosno prilagan, materijal kroz duži vremenski period, kroz čitavo Ha A i Ha B razdoblje. Drugi primjerak vedra tipa Kurd pripada ostavi iz Čermožišča kod Rogaške Slatine⁹¹. Ostavu je Müller-Karpe datirao u Ha A₂ stupanj⁹² uzimajući u obzir ulomak posude ukrašene ornamentom koncentričnih krugova izvedenim u »punkt-bukel-maniri«, slično kao na vedrima tipa Hajdu-Böszörmény ili na Kirdendrup zdjelama, koji nikako ne mogu biti stariji od stupnja Ha A₂. Kulturi polja sa žarama treba u Sloveniji pribrojiti još glinene imitacije vedra tipa Kurd iz groba 49 nekropole otkrivene u dvorištu SAZU u Ljubljani⁹³ i iz Mo-

⁸⁸ F. Starè, grob 108 iz doline, Situla 1, 1960, fig. 12, 1.

⁸⁹ F. Starè, Prazgodovinske kovinske posode iz Slovenije, Zbornik Filozofske fakultete Ljubljana II, 1955, p. 105 sqq.

⁹⁰ J. Szombathy, o. c., p. 127 sqq., 161. — F. Starè, o. c., p. 115. Ostava je u više navrata bila tretirana u literaturi u vezi s obradom njezinog raznorodnog materijala, tako npr. mačeva, šljemova, posuda, nakita i dr.

⁹¹ F. Starè, o. c., p. 115, tab. I, 1—4. — H. Müller—Karpe, o. c., pp. 108—113, 280, tab. 130, 1—36.

⁹² H. Müller—Karpe, o. c., p. 112. — Cf. G. v. Merhart, o. c., p. 33 sqq.

⁹³ F. Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, Dela SAZU 9, 1954, p. 101, tab. XLII, 1; LXXVIII, 1. — F. Starè, Prazgodovinske kovinske posode iz Slovenije, Zbornik Filozofske fakultete Ljubljana II, 1955, p. 116.

kronoga⁹⁴. Iz nekropole u Magdalenskoj gori, odakle postoji cijeli niz stožastih i djelomično luksuzno ukrašenih brončanih posuda, što međutim imaju karakteristike situla⁹⁵, poznat je jedan primjerak vedra tipa Kurd⁹⁶, koji pripada mlađoj skupini vedara tog tipa izvan okvira kulture polja sa žarama. Merhart je ovo vedro u kronološkoj ljestvici koju je postavio ubrojio među mlađe primjerke uporedivši ga, na osnovu detalja u konstrukciji i tipološke sličnosti, s vedrom iz groba 696 nekropole u Hallstattu⁹⁷, što pruža sigurno uporište za njegovo datiranje u Ha C stupanj. Isto to vrijedi i za vedro tipa Kurd iz Stične⁹⁸, najveće dosad poznato vedro koje je doseglo visinu od cca 80 cm. Svjetski poznata nekropola u Sv. Luciji (St. Lucia = Most na Soči), koja je dala veliki broj halštatskih situla⁹⁹, sadrži iz groba 1765 i jedno vedro tipa Kurd Ha C vremena¹⁰⁰. Zanimljivo je istaknuti da su sva mlađa vedra tipa Kurd u Sloveniji (Magdalenska gora, Stična i Sv. Lucija) otkrivena u grobovima, dok su ona iz vremena kulture polja sa žarama (Škocijan i Čermožišče) nađena u ostavama, izuzevši glinene imitacije iz Ljubljane i Mokronoga koje su imale funkciju žara. Ovime bi bio iscrpljen postojeći broj vedara tipa Kurd u Sloveniji prema dosad objavljenim nalazima, gdje su se kasnije, isto kao i u Austriji i sjevernoj Italiji, odnosno na istočnoalpskom prostoru, razvili radionički centri bogate situlske umjetnosti nastale na tradiciji obrade metala potekle iz kulturnog kruga kulture polja sa žarama.

Da bi odnos vedara tipa Kurd nađenih u Jugoslaviji bio prostorno i kulturno jasno određen prema onima s ostalog područja Evrope, a time i njihovo značenje, potrebno je samo u osnovnim crtama ukazati na statističke podatke s kojima, prema sadašnjem stanju istraživanja, raspoložemo¹⁰¹. Najstarija vedra tipa Kurd poput ovdje objavljenih primjeraka iz Bizovca i Podruta, kao i onoga iz Privine Glave, što pripadaju Ha A₁ stupnju starije kulture polja sa žarama, nisu inače u Evropi česta. Najzapadniji nalaz i ujedno najdalji Podunavlju jesu dva vedra iz ostave Merlara¹⁰² u sjevernoj Italiji (pokrajina Venezia) Ha A₁ stupnja. Sama ostava Kurd¹⁰³, koja je dala naziv ovom tipu vedra, nalazi se u županiji Tolna u Mađarskoj, vedro iz ostave Rinyaszentkirály¹⁰⁴ u županiji Somogy, a vedro iz ostave Kisapáti¹⁰⁵ u županiji Sala, dakle sva tri u Transdanubiji. Sjevernije u donjoj Austriji uz Du-

⁹⁴ F. Starè, o. c., p. 116, n. 52.

⁹⁵ Umetnost alpskih Ilirov in Venetov — situle od Pada do Dunave, Katalog razstave v Ljubljani, 1962, p. 99., tab. 32, 33, prilog F.

⁹⁶ F. Starè, o. c., p. 115 sqq., tab. III, 1.

⁹⁷ G. v. Merhart, o. c., p. 32, tab. 16, 7.

⁹⁸ F. Starè, o. c., p. 116, tab. IV, 1 — Cf. G. v. Merhart, o. c., p. 32.

⁹⁹ G. Marchesetti, La necropoli di S. Lucia, Bull. d. Societa adriatica d. Scienze naturali Trieste IX, 1886, p. 94 sqq.

¹⁰⁰ F. Starè, o. c., p. 116, tab. XXXII, 1.

¹⁰¹ Za osnovne podatke o vedrima tipa Kurd kulture polja sa žarama s teritorija Evrope cf. G. v. Merhart, o. c., p. 69.

¹⁰² G. v. Merhart, o. c., pp. 29, 69, tab. 16, 3—4. — H. Müller—Karpe, o. c., p. 106, tab. 83.

¹⁰³ J. Hampel, A bronzkor emlékei magyarhonban, 1886, tab. CCX—CCXIII — J. Hampel, Harom dunántúli bronzlelet, Archaeol. Értesítő XV, 1895, p. 97 sqq., tab. I—IV. — Za ostalu literaturu cf. G. v. Merhart, o. c., pp. 29, 69.

¹⁰⁴ J. Hampel, A bronzkor emlékei magyarhonban, 1886, tab. CCXIV—CCXV. — J. Hampel, Harom dunántúli bronzlelet, Archaeol. Értesítő XV, 1895, p. 107 sqq.

¹⁰⁵ K. Darnay, o. c., tab. IV, 5, 6.

nav s lokaliteta Absberg-Bierbaum¹⁰⁶ potječe vedro tipa Kurd, a jedno još sjevernije u Bavarskoj s lokaliteta Hart a.d. Alz¹⁰⁷, koje je jedino od svih brončanih vedara tipa Kurd kulture polja sa žarama otkriveno u grobu s materijalom koji predstavlja veoma važnu zatvorenu cjelinu. Sva se ova vedra na osnovu povezanosti s popratnim nalazima mogu datirati u stupanj Ha A₁, a geografski su locirana na prostoru srednjeg i gornjeg Podunavlja. Najsjevernije vedro tipa Kurd Ha A₁ stupnja izvan ovog prostora jest ono iz Dresden-Dobritz u Saskoj¹⁰⁸. Vedro iz Marosvécsa u Transdanubiji¹⁰⁹, Jászkarajenő u županiji Szolnok¹¹⁰, Hoszúpályi u županiji Bihar¹¹¹, odnosno sva tri s teritorija Alfölda, pripadaju također starijoj kulturi polja sa žarama. Ovom razdoblju treba još pridodati vedro s jugoslovenskog terena iz Čermožišča i ono iz završnog vremena stupnja Ha A₂ iz Lukavca. Primjerci vedara što se mogu pripisati mlađoj kulturi polja sa žarama locirani su uglavnom izvan prostora Karpatske kotline, a to su vedra iz Seebodena u Koruškoj¹¹² i iz Wolishofena u Švicarskoj¹¹³ na alpskom terenu, te iz Choryna u Poljskoj¹¹⁴. Vedra tipa Kurd Ha C vremena u Evropi nađena su pretežno na prostoru jugoistočnih Alpa, kao što to uostalom pokazuju i lokaliteti iz Slovenije s vedrima iz Magdalenske gore, Stične i Sv. Lucije, ali te statističke podatke ostavljamo po strani jer smo se u vezi s nalazima iz Jugoslavije ograničili uglavnom na ona kulture polja sa žarama. Treba istaknuti činjenicu koju je uočio Starè¹¹⁵, da su neke situle razvijenog halštatskog vremena u Sloveniji iz Novog Mesta (Kandija)¹¹⁶, Stične¹¹⁷ i Sv. Lucije¹¹⁸, koje imaju u konstrukciji dna sličnosti s vedrima tipa Kurd, ali po svim drugim karakteristikama pripadaju skupini situla, očiti dokaz da su se one na teritoriju Slovenije razvile iz vedra tipa Kurd i da je radionički centar situla, koji je tu nastao, djelovao samostalno bez odlučujućih utjecaja iz susjednih oblasti.

Sagledamo li s geografskog vidnog kuta položaj nalazišta ostava s vedrima tipa Kurd u Jugoslaviji, treba ustanoviti ovo: Od najstarijih primjeraka vedra tipa Kurd starije kulture polja sa žarama vremena Ha A₁ locirane su najbliže Dunavu

¹⁰⁶ K. Willvonseder, Bronzezeimer u. Guskuchen d. jüngeren Urnenfelderzeit von Absberg—Bierbaum, Niederdonau, Natur u. Kultur 6, 1940, tab. 1, 2. — R. Pittioni, o. c., p. 494 sq., fig. 354.

¹⁰⁷ H. Müller—Karpe, Das urnenfelderzeitliche Wagengrab von Hart a. d. Alz, Bayer. Vorgeschichtsblätter 21, 1955, p. 46 sqq., fig. 3. — H. Müller—Karpe, Beiträge zur Chronologie d. Urnenfelderzeit nördlich u. südlich d. Alpen, Röm.—Germ. Forsch. 22, 1959, p. 156 sq., fig. 18. — H. Müller—Karpe, Die Vollgriffschwerter d. Urnenfelderzeit aus Bayern, 1961, p. 9, tab. 6.

¹⁰⁸ G. v. Merhart, o. c., p. 29.

¹⁰⁹ M. Roska, Erdely régészeti repertórium, Thesaurus antiquitatum Transsilvanicarum I, 1942, p. 167, fig. 203, 302.

¹¹⁰ F. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 24/25 Bericht Röm.—Germ. Komm., 1934/35, p. 108, tab. 52.

¹¹¹ G. v. Merhart, o. c., p. 69.

¹¹² R. Pittioni, o. c., p. 521, fig. 375, 376.

¹¹³ H. Müller—Karpe, o. c., pp. 51, 54, 56, 113, 114.

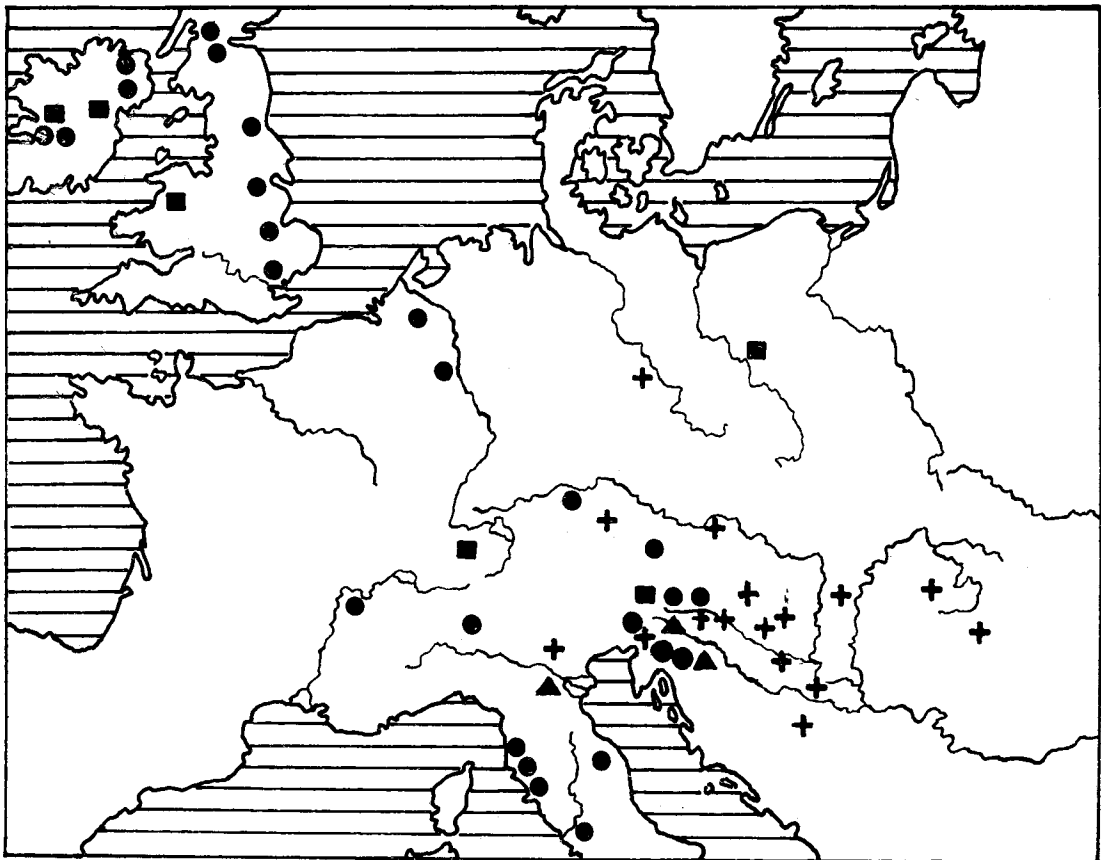
¹¹⁴ J. Kostrzewski, Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, 1923, p. 100, fig. 338. — E. Sprockhoff, Zur Handelsgeschichte d. germanischen Bronzezeit, Vorgesch. Forsch. 7, 1930, p. 132, 133, tab. 28.

¹¹⁵ F. Starè, o. c., p. 117, 137.

¹¹⁶ F. Starè, o. c., p. 108, n. 21, tab. VI, 1.

¹¹⁷ R. Ložar, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 1, 1937, p. 1 sqq. — F. Starè, o. c., p. 107 sq.

¹¹⁸ G. Marchesetti, o. c., tab. II, 6. — F. Starè, o. c., p. 117, tab. XXXIII, 2.

Sl. 1. — Karta rasprostranjenosti vedara tipa Kurd (po Merhartu s nadopunama)

- + Starija kultura polja sa žarama
- Mlađa kultura polja sa žarama
- Vrijeme razvijenog halštata
- ▲ Imitacije u glini kulture polja sa žarama

ona iz Bizovca i Privine Glave, dok je vedro iz Podruta nešto zapadnije u Hrvatskom zagorju. Vedro iz Čermožišća u južnoj Štajerskoj pripada nešto mlađoj ostavi Ha A₂ stupnja i potječe s terena koji se preko Sutle direktno nadovezuje na Hrvatsko zagorje. Vedro iz Lukavca, datirano u završetak stupnja Ha A₂, otkriveno je na lokalitetu u sjeveroistočnoj Bosni, ali ostava po svom tipološkom karakteru vjerojatno predstavlja import iz Panonske nizine od kojega bismo jedino mogli izuzeti lučnu fibulu s dugmastim ispupčenjima. Prema tome, vedro iz Lukavca najmlađe je vedro tipa Kurd u kronološkoj ljestvici vedara tog tipa iz kulturnog kruga međuriječja Drave, Dunava i Save, iako se i ono još pribraja starijoj kulturi polja sa žarama. Sva ova vedra zapravo pripadaju prostoru koji je kulturno i etnički u doba kulture polja sa žarama, preko međuriječja, bio slivom rijeka povezan sa srednjim Podunavljem. Vedra iz Škocijana predstavljaju, zbog specifičnih

okolnosti nalaza, zaseban slučaj te ih osim okvirnog datiranja u kulturu polja sa žarama nije moguće pobliže vremenski odrediti, a istoj kulturi treba pribrojiti i glinene imitacije iz Ljubljane i Mokronoga. Vedra iz Magdalenske gore, Stične i Sv. Lucije mnogo su mlađa, i to iz razdoblja razvijenog halštata. Ova nalazišta pripadaju prostoru jugoistočnih Alpa, dakle onom kulturnom krugu u kojemu su kasnije stvarane kičene situle cvatućeg halštata nastale na tradicijama radionica za obradu metala kulture polja sa žarama, a po uzoru na vedra tipa Kurd koja su u vrijeme Ha C stupnja na tom prostoru bila u upotrebi.

Pogledamo li kartu rasprostranjenosti vedara tipa Kurd u Evropi (sl. 1) koncipiranu prema sadašnjim rezultatima istraživanja, moramo konstatirati da od 21 nalazišta kulture polja sa žarama 8 leže u Jugoslaviji, dakle više od jedne trećine. Statistički je značajan podatak da je u Evropi osim Jugoslavije sa 12 lokaliteta kulture polja sa žarama poznato 14 primjeraka vedara tipa Kurd, dok je u Jugoslaviji sa 8 nalazišta ustanovljeno 15 primjeraka (8 su iz Škocijana prema Szombathyju), od kojih je 5 pouzdano datirano u stariju kulturu polja sa žarama. Prema iznesenim podacima uočljivo je da u Jugoslaviji nedostaju brončana vedra tipa Kurd iz vremena mlađe kulture polja sa žarama, što je kao općenitu pojavu u Evropi već zapazio Merhart¹¹⁹. Ovaj nedostatak brončanih vedara tipa Kurd u vrijeme stupnja Ha B na teritoriju Jugoslavije može se objasniti općenitom stagnacijom metalurške proizvodnje u to vrijeme, za što je upadljiv dokaz znatno manji broj ostava, odnosno brončanih izrađevina iz Ha B stupnja prema onima Ha A. Razlog tome možda je trenutačno slabljenje intenziteta kulture polja sa žarama prouzrokovano ekspanzijom tzv. drugog vala egejske seobe koja je uslijedila iz balkanskih krajeva na kraju 11. stoljeća pr.n.e. na Mediteran, na što ukazuje, među ostalim, i pojava lučnih fibula s dugmastim ispupčenjima karakterističnim samo za prostor južno od Save i Alpa, u Egeji na Kreti i maloazijskom prostoru¹²⁰. Zanimljiva je činjenica da se na matičnom području vedra tipa Kurd unutar Karpatске kotline, i to u panonskom Podunavlju uključujući i međuriječje, gdje su bili najgušći za trajanja kulture polja sa žarama, oni kasnije gube, a njihova se izrada u halštatsko vrijeme premješta zapadnije, u susjednu oblast jugoistočnih Alpa. Tamo, uvjetovano promijenjenim etničkim i historijskim okolnostima, nastaje intenzivna obnova metalurške proizvodnje, čiji vrhunac predstavlja visoko dostignuće umjetničkog stvaranja i oblikovanja situla davanjem novog sadržaja starim oblicima.

¹¹⁹ G. v. Merhart, o. c., pp. 29, 30.

¹²⁰ V. Miložić, Die Dorische Wanderung im Lichte d. vorgeschichtlichen Funde, Archäol. Anzeiger 1948/49, col. 20 sqq. — V. G. Childe, Prehistoric migrations in Europe, 1950, p. 177 sqq. — H. Bengson—V. Miložić, Grosser historischer Weltatlas I, 1953, col. 42 sqq. — V. Miložić, Einige »mitteleuropäische« Fremdlinge auf Kreta, Jhrb. d. Röm.—Germ. Zentralmus. Mainz 2, 1955, p. 168 sq. — V. Miložić, Zur Chronologie d. jüngeren

Stein-u. Bronzezeit Südost u. Mitteleuropas, Germania 37, 1959, p. 79. — W. Kimmig, Seevölkerbewegung und Urnenfelderkultur, Studien aus Alteuropa I, 1964, p. 220 sqq. — Na probleme egejske seobe osvrnuli su se kod nas M. Garašanin, Arheološki prilozi problemu velike egejske seobe, Diadora 2, 1960—61, p. 117 sqq. i A. Benac, Prediliri, Protoiliri i Prailiri, Centar za balkanološka ispitivanja 1, 1964, p. 59 sqq.

DIE ÄLTESTEN BRONZE-EIMER IM JUGOSLAWISCHEN DONAURAUM

Vorliegende Arbeit behandelt eine besondere Art von Bronzegefäßen — Eimer bzw. Situlen — und zwar die ältesten Exemplare vom sogenannten Typus Kurd der Urnenfelderkultur im Gebiete des jugoslawischen Donaauraumes. Zu Anfang gibt d.Vf. einen allgemeinen Überblick der Erforschung der Eimer und Situlen vom Typus Kurd, sowie jener Situlen welchen letztere als Vorbild gedient hatten (z. B. der Situlen Nord-Italiens, Österreichs, Sloweniens und Istriens) (1—9). Vf. nimmt Bezug auf die Herkunft- und Werkstattursprung-Theorien der Situlen (vom Typus Hajdu- Böszörmény, späterer Exemplare der entwickelten Hallstattzeit, italischer, tessiner-rheinischer und irisch-britischer Typen) und auf die allgemein anerkannte Auffassung Merharts, dass die Herkunft der Situlen in den westlichen Gebieten der Pannonischen Ebene, bzw. im westlichen Transdanubien zu suchen sei, im Zeitraum der älteren Urnenfelderkultur. (10—17) Vf. behandelt die Unterschiede in Konstruktion, Form und Verzierung der erwähnten Situlentypen und betont besonders die charakteristische Konstruktion der Situlen vom Typus Kurd (18—21) und deren Verzierungen. (36—37) Der einzige, in der Fachliteratur bisher bekannte Eimer vom Typus Kurd der Urnenfelderkultur in Kroatien, ist der nur in Bruchstücken erhaltene Eimer des Hortfundes Bizovac bei Osijek, welcher von Åberg zum ersten Mal als Eimer vom Typus Kurd erkannt wurde, (22) obzwar die Blechfragmente zu einer amorphen Masse zerdrückt, und folglich nie abgebildet worden waren. Dem Laboratorium des Archäologischen Museums in Zagreb gelang es die arg gequetschten Fragmente zu glätten, wobei deren ursprüngliche Formen wieder erkenntlich wurden und somit eine Rekonstruktion des Eimers gestatteteten. Der reiche Bestand an Hortfunden der Urnenfelderkultur im Zwischenstromland Drau—Donau—Save enthält eine beträchtliche Zahl Bronzeblech-Fragmente verschiedener Bronzegefäße, meistens von Becken, und Tassen, sowie auch von Kesseln und Cisten, und in einigen Fällen auch von Helmen (Hortfunde Bizovac, Veliko Nabrđe, Pocrkavlje-Brod und Poljanci in Kroatien). Blechfragmente welche der Situla vom Typus Kurd zugeschrieben werden können, enthält — nebst dem Hortfund von Bizovac — auch der Hortfund von Podrute bei Varaždin. Beide Horte sind noch nicht systematisch veröffentlicht worden. Auf den Hortfund von Bizovac haben sich — mit Bezug auf den Eimer — Åberg und Merhart berufen, später nebenbei auch Holste und Peroni. (26, 27) In letzter Zeit wurde die Bedeutung des Hortfundes von Podrute von Müller-Karpe hervorgehoben und beide Horte sind in der jugoslawischen Fachliteratur behandelt worden (25, 28, 29).

Die Restaurierung des gequetschten Bizovacer Eimerfragmentes ergab eine Hälfte des Blechmantels — mit fehlendem, oberen gerundeten Schulterteil — und ungefähr ein Drittel des Halses (Tab. I. 1.). Der Boden des Eimers, die zweite Hälfte des Blechmantels, die Verbindung zwischen Blechmantel, Hals und Henkel sind nicht erhalten. Am unteren Teil des Blechmantels an welchem einst der Boden befestigt war, befinden sich 6 Löcher, entlang des rechten Randes 4 Löcher und entlang des linken Randes 3 Löcher für Nieten, wovon zwei Nieten erhalten sind; ferner befindet sich am oberen Rand, schräg auf jeder Seite, je ein Loch für eine

Niete zur Befestigung der Henkelattaschen. Der Hals hat halbrunde, herausgetriebene Rippen, sein Rand ist um eine Metall-Seele nach aussen geschlagen, und am unteren Ende befindet sich ein teilweise noch erkennbares Loch einer Niete mit welcher das obere Ende der Henkelattasche befestigt war. Die Nietenköpfe der Aussenseite sind bedeutend grösser und gehämmert, die Ränder der Eimerhälften welche diese miteinander und mit dem Boden Verbänden, lagen cca 2 cm übereinander. Die Masse sind folgende: H. des erhaltenen Blechmantels — 15 cm; Untere Dm. des Blechmantels — 14,5 cm; Obere Dm. des Blechmantels — 21,5 cm; H. des Halses — 4,5 cm; L. des erhaltenen Halsfragmentes — 13 cm; Dm. des äusseren Nietenkopfes — 1,1—1,2 cm; Dm. des inneren Nietenkopfes — 0,7 cm. Auf Grund der Rekonstruktion musste die Höhe des Eimers cca 30 cm betragen haben (Abb. 1.).

Die Überreste des Eimers des Hortes von Podrute sind bedeutend geringer als jene des Eimers von Bizovac; erhalten blieb nur ein Fragment des unteren Teils des Blechmantels, (Tab. 1,2) und eine Rekonstruktion ist somit nicht durchführbar. Das Bronzeblech ist ziemlich solide und 4 der Nieten mittels welcher der Boden and den Blechmantel befestigt war, sind erhalten geblieben. Die Nieten sind äusserst massiv, mit aussen sehr breit gehämmerten Nietenköpfen, während auf der Innenseite die Nieten mit viereckigen Blechplättchen unterlegt waren, ähnlich wie im Falle des Eimers aus Choryn in Polen. (30) In Anbetracht des dickeren Bronzeblechs und der grösseren Nieten, musste der Eimer aus Podrute grösserer Dimensionen gewesen sein. Masse: L. des erhaltenen Blechmantelfragmentes — 20 cm; Dm. des äusseren Nietenkopfes — 1,6—2 cm; Dm. des inneren Nietenkopfes — 0,8—1 cm.

Von wesentlicher Bedeutung bei der Zeitbestimmung der Eimer von Bizovac und Podrute, sind die geschlossenen Fundeinheiten in welchen sie vorgefunden wurden. Es ist bemerkenswert dass alle bisher bekannten Eimer vom Typus Kurd der Urnenfelderkultur im Gebiete des mittleren Donaauraumes, bzw. in den westlichen Gebieten der Pannonischen Ebene, in Hortfunden und nicht in Gräbern entdeckt worden sind. Dies gilt ebenso für die übrigen Funde in Europa, mit der einzigen Ausnahme des Eimers aus Hart a.d. Alz in Oberbayern, welcher in einem Wagengrab entdeckt wurde. (31) Hingegen wurden alle jüngeren Eimer vom Typus Kurd der HaC — wie z.B. die Situlen aus Magdalenska Gora (32), Stična (33), und Sv. Lucija (Most na Soči) (34), oder auch aus dem süd-westlichen Rand der Pannonischen Ebene, aus Martijanec (35) — vorwiegend in Gräbern, bzw. Hügelgräbern angetroffen, obzwar die Eimer auch hier niemals als Urnen, sondern als Grabbeigabe dienten.

Der Hort von Bizovac bei Osijek darf zu den bedeutenderen Hortfunden gerechnet werden; er enthält 340 Bronzestücke mit jedoch vorwiegend gleichartigen Merkmalen. Wegen der Grösse dieses Hortes ist es hier nicht möglich das gesamte Material zu reproduzieren; es wird somit auf Holstes Zeichnungen hingewiesen (38), doch sind auch diese in der Zahl unvollkommen und vermitteln deshalb eine unzulängliche Darstellung des Hortbestandes. Den Grossteil des Bestandes bilden Hohlbeile und Sichel, ferner Lappenbeile und Lanzenspitzen, während das übrige Material aus vereinzelt Exemplaren besteht: aus Bruchstücken von

Schwertern, Phaleren, Sägen, 2 Armreifen und Rohbronze. Im Allgemeinen kann behauptet werden, dass der Hortfund einen typischen mitteldonauländischen Depotfundhorizont der älteren Urnenfelderkultur aufweist, welcher von den — für HaA₁ Phase bezeichnenden — Hortfunden Kisapáti (39) und Lengyeltóti (40) gekennzeichnet ist. Dies gilt besonders im Fall der mittelständigen Lappenbeile, für einen grossen Teil der Sicheln und für die Mehrzahl der Hohlbeile des Bizovacer Hortfundes, vorwiegend mit »V« Verzierungen, darunter jene des sogenannten »östlichen« Typs und die fazettierten Hohlbeile auf noch ältere Tradition deuten. Ein Überrest der Hügelgräberbronzezeit sind die Flachbeile mit Randleisten, ein kleines Lappenbeil und zwei schwere, massive Armreifen (41). Das Vorkommen derartiger älterer Elemente in Hortfunden der älteren Urnenfelderkultur des Zwischenstromlandes der Br D und Ha A₁ Stufe ist keine seltene Erscheinung, so z.B. im Falle der Hortfunde Topličica, Gornja Vrba, Otok-Privlaka, Bingula-Divoš u.a.m. (42). Die Hackensichel ist bezeichnend für den älteren Horizont der Urnenfelderkultur der Br D Stufe in Transylvanien (43) und wird gelegentlich auch in Hortfunden des mittleren Donauraumes und des Zwischenstromlandes angetroffen, z.B. im Hortfund Otok-Privlaka (44) der Ha A₁ Zeit. Der Griffzungendolch gehört — typologisch — ausgesprochen zur donauländischen Gruppe der Ha A₁ Zeit, wie das schon Peroni festgestellt hat (45). Der Hortfund von Bizovac muss auf Grund typologischer Beobachtungen in Ha A₁ eingeordnet werden, in Anbetracht dessen dass dieser — nebst den bereits erwähnten Elementen, welche ihre Abstammung noch auf die mittelbronzezeitliche Hügelgräberkultur der Br C und D Stufe zurückleiten — noch eine ganze Reihe von Objekten enthält, deren Form für Ha A allgemein bezeichnend ist, z.B. Lanzenspitzen, Zierscheiben, einige Typen von Hohlbeilne und Sicheln (46). Bei der Zeitbestimmung hält sich Vf. an das statistische Prinzip typologischer Angehörigkeit zu demjenigen Zeitabschnitt der Urnenfelderkultur welcher auf Grund des Materials im jeweiligen Horte vorherrschend ist. Dementsprechend ist für die Zeitbestimmung eines Hortfundes die Zeit der Herstellung, bzw. die Zeit der Benützung und Ansammlung der Objekte entscheidend, und nicht die Zeit in welcher dieselben vergraben wurden — da nur auf diese Weise die Hortfunde die erwünschten wichtigen, geschichtlichen Angaben erschliessen können. Der Eimer vom Typus Kurd des Bizovacer Hortes muss auf Grund der geschlossenen Fundverbindung, ebenfalls in Ha A₁ datiert werden.

Der Hortfund von Podrute ist in der Fachliteratur noch niemals eingehender behandelt und auch nicht reproduziert worden (Tab. II, 1—19). Unter dem bedeutenderen Material muss, nebst der Lanzenspitze (vergleichbar mit derjenigen aus dem Horte Kisapáti), das Griffbruchstück eines Bronzemessers angeführt werden; mit Rille in der Mitte und ringförmiger Endung, ist es mit jenem aus dem Horte Otok-Privlaka (48) der Ha A₁ Stufe vergleichbar, oder mit den gleichzeitigen Messern der Gruppe Baierdorf-Velatice der älteren Urnenfelderkultur (49). In diesen Kulturkreis gehört auch das Fragment der Blattbügelfibel (Tab. II, 11), verziert mit geometrischen Motiven balkanischen Stils. Die Fibel mit blattförmig gehämmertem Bügel, einteilig oder zweiteilig, ist charakteristisch für Funde der älteren Urnenfelderkultur der benachbarten südlichen und östlichen Gegenden Österreichs (50), der Tschechoslovakei (51), und des westlichen Ungarns (52)

und kann auch nördlicher, in den Funden der nordeuropäischen Bronzezeit, in reichverzierten, grossen Exemplaren beobachtet werden (53). In Kroatien, bzw. im Zwischenstromland (Drau—Save—Donau) sind im Allgemeinen kleinere und schlichtere Fibeln dieses Typs bekannt, von welchen bisher nur diejenige aus Split (Einzelfund) (54) und jene aus dem Hortfund Otok-Privlaka (55) der Ha A₁ Zeit veröffentlicht worden sind, während — aus unveröffentlichten Hortfunden oder als Einzelfunde — noch weitere 10 Exemplare bestehen (56). Das blattförmige Bügelfragment von Podrute war ein Bestandteil eines grösseren Exemplars dieses Fibeltyps. Jedenfalls gehört das blattförmige Bügelfragment aus dem Hort vom Podrute der Ha A₁ Stufe an, wie auch die meisten einteiligen Exemplare aus Kroatien.

Bei der Zeitbestimmung des Hortfundes von Podrute ist die Violinbogenfibel, bzw. die Peschiera Fibel (Tab. II, 8) das wichtigste Objekt. Die Fibel ist, in ihrem gegenwärtigen Zustand, gequetscht, hatte aber ursprünglich einen abgeschrägten Bogen, bzw. war dreieckförmig mit Schachtfuss und tordiertem Bogen. Auf Grund einer ihm vorliegenden, ungenauen Zeichnung, vermutete Müller-Karpe dass die Fibel aus Podrute dem Bogenfibeltyp angehöre (57). Auf Grund dieses mutmasslichen Exemplars einer Bogenfibel, datierte er den Hortfund von Podrute in die Ha A₂ Stufe, denn in diesem Fall wäre er mit Ha A₁ natürlich zu früh datiert gewesen. Auf Grund dieser Voraussetzung (dass der Hortfund von Podrute eine Bogenfibel enthalte) stellte Müller-Karpe die Vermutung auf, dass im Ostalpengebiet kleine Bogenfibeln schon in der Ha A₂ Phase vorkommen, und nicht erst — wie allgemein angenommen, in Ha B₁. In dieser Meinung wurde er ausserdem durch das Erscheinen der vermutlichen Bogenfibel aus dem Hortfund von Jurka Vas in Krain bekräftigt (58) welche man, in Anbetracht des übrigen, im Horte vorhandenen Materials, tatsächlich in die Ha A₂ Zeit datieren muss. Die Fibel von Podrute hat einen tordierten Bogen, was auf diesem Typ von Peschiera Fibeln mit Schachtfuss, eine seltene Erscheinung im Zwischenstromland darstellt; häufiger hingegen erscheint in Kroatien der tordierte Bogen auf Fibeln mit Spiralfuss, wie z.B. im Hortfund von Topličica oder diejenige aus Unešić bei Drniš in Dalmatien (59). Nebenbei sei kurz erwähnt, dass für Ha A im Zwischenstromland Drau—Donau—Save — u.zw. hauptsächlich für Ha A₁ und sporadisch für Ha A₂ — die Peschiera Fibeln in den Hortfunden bezeichnend sind — sowohl diejenigen mit Schachtfuss und geradem oder abgeschrägtem Bogen, wie auch Peschiera Fibeln mit Spiralfuss und solche mit gehämmertem Bogen (60). Die Fibel von Podrute hat eine Parallele in den Fibeln gleichen Typs der chronologisch wichtigen Gräber 1 und 11 von Mühlau, welche Wagner in die zweite Zeitgruppe der nordtiroler Urnenfelderkultur, bzw. in Ha A Stufe einordnet (61). Merhart stuft die Gräber 1 und 11 in die frühe Ha A Zeit ein, bzw. in Ha A₁ — d.h. absolutchronologisch ins 12. Jh. (62). Merhart hält diese Fibeln für besonders aufschlussreich zur Bestimmung der frühen Ha A Phase der älteren Urnenfelderkultur. Wenn wir Merharts Zeitbestimmung per analogiam der Fibeln, bei dem Hortfund von Podrute anwenden, müssen wir denselben in die gleiche Ha A₁ Stufe datieren; dies wird, wie bereits erwähnt, durch das übrige Material des Hortfundes von Podrute bekräftigt. Auf diese Art gelangen wir bei der Zeitbestimmung des Eimer-

fragmentes vom Typus Kurd aus Podrute in die Stufe Ha A₁, folglich in die selbe Zeit wie der Eimer vom Typus Kurd aus Bizovac, bzw. nach Merhart und Müller-Karpe, in das 12. Jh. (63).

Aus dem Zwischenstromgebiete sind (abgesehen der Eimer aus Bizovac und Podrute) schon seit früher in der Fachliteratur bekannt, die Eimerfragmente vom Typus Kurd aus dem Hortfund Privina Glava (bei Šid in Syrmien, Vojvodina), aufbewahrt im National Museum in Beograd auf welche — gleichzeitig wie auf diejenigen aus Bizovac — Åberg als erster hingewiesen hatte (64). Das Fragment mit breit gebämmerten Nietenköpfen kann einem Eimer vom Typus Kurd zugeschrieben werden. Der Hortfund wurde von D. Garašanin katalogmässig bearbeitet (65), wobei leider übersehen wurde, dass das Blechfragment — auf welches Åberg schon früher aufmerksam gemacht hatte — zum Eimer vom Typus Kurd gehörte. Ebenso ist die Zeitbestimmung des Hortes von Privina Glava — Ha A - B — zu vague und ungenau. Ohne die einzelnen Objekte des Hortfundes zu analysieren, kann jedoch behauptet werden, dass der Hort im Allgemeinen alle Merkmale der Ha A Stufe aufweist, mit vereinzelt älteren Traditionen Br D und der frühen Ha A Stufe z.B. ein kanelliertes Armbandfragment, einige Exemplare von Hohläxten (66), ein Messer mit ringförmiger Endung (wie dasjenige aus Podrute) ferner dass der Hortfund keine Wesenzüge enthält welche die Datierung Ha B rechtfertigen könnten. Ausserdem wurde im Horte ein doppelaxtförmiges, zweischneidiges Rasiermesser (labris) (67) gefunden, welches für die frühe Ha A Phase bezeichnend ist, sowie für Horte im Zwischenstromgebiet, als auch für die Funde im Ostalpengebiet (von Müller-Karpe als Typus Grossmugl definiert) (69). Alle diese Elemente älterer Merkmale bestimmen die Zeitstellung des Hortes von Privina Glava in die Ha A₁ Zeit, bzw. wird das Eimerfragment vom Typus Kurd mit den Eimern von Bizovac und Podrute in den gleichen Horizont eingeordnet.

Wenn auch nicht unmittelbar im Zwischenstromland, so doch am peripheren Rand dieses Gebietes, wurde 1951 der Hortfund Lukavac bei Tuzla (Bosnien) entdeckt, welcher nebst übrigen Objekten ebenfalls Fragmente eines Eimers vom Typus Kurd enthält (70). In der Veröffentlichung wurde bemerkt einzelne Fragmente einer Situla seien »nord-italischen Typs« (71) während jedoch die Fragmente auf welche hingewiesen wird, in ihrer Konzeption und Ausführung (Verzierung mit Vogelprotomen) für Eimer des Hajdu-Böszörmény Typs bezeichnend sind — wie dies bereits Milošević beobachtet hatte (72) und den Hortfund von Lukavac, mit Bezug auf die Bogenfibel, in die Übergangszeit von Ha A auf Ha B eingeordnet hat. Milošević atribuierte ferner zwei weitere Bronzeblechfragmente mit Randverzierungen und Kreuzattaschen. Die mit Vogelprotomen verzierten Fragmente wären somit die einzigen bekannten Überreste eines Eimers vom Typus Hajdu-Böszörmény der Urnenfelderkultur aus Hortfunden im Kulturbereich des Zwischenstromlandes. Das Fragment eines bandförmigen Henkels aus dem Hort von Lukavac, wurde in der Veröffentlichung mit Tassenhenkeln aus der Slowakei und aus Böhmen verglichen, obwohl dieser ebenso von einem Eimer vom Typus Kurd stammen könnte (75). Diese Voraussetzung erscheint umso wahrscheinlicher als in der Veröffentlichung angeführt wird, dass »nebst diesen Bruchstücken noch ein Fragment eines massiveren, aus mehreren Teilen geschmiedeten

Gefäßes gefunden wurde, dessen Ränder mit breiten massiven Nietten zusammengefügt sind« (76) und dies kann sich — der Beschreibung nach — nur auf einen Eimer vom Typus Kurd beziehen, insbesondere als in den Anmerkungen selbst, die Fragmente mit einem Eimer aus dem Fundort Kurd verglichen werden (77). Leider wurde das Fragment nicht reproduziert und es wäre notwendig den Hort von Lukavac nochmals zu veröffentlichen, umso mehr als der gesamte Hort zu weitläufig datiert, bzw. in die Zeitspanne Br D bis Ha B eingeordnet wurde.

Seinem Wesen nach ist der Hort von Lukavac der Hortfund-Gruppe des Zwischenstromgebietes verwandt; obzwar auf balkanischem Gebiete entdeckt, befindet er sich immerhin in der Nähe der Saveebene im Nord-Osten Bosniens, in nicht allzugrosser Entfernung der Horte Bizovac (bei Osijek) und Privina Glava (bei Šid) und weist verwandte Züge mit den übrigen Hortfunden Transdanubiens auf. Einzig von der Bogenfibel mit knopfartigen Verdickungen könnte behauptet werden sie stamme aus balkanischen Werkstätten; dieser Fibeltyp ist charakteristisch für das Gebiet südlich der Linie Alpen—Save—Donau, lässt sich jedoch auch ausserhalb des Balkanraumes im Material Italiens und Sloweniens sporadisch verfolgen (79). In den Hortfunden des Zwischenstromlandes sind diese bisher nicht festgestellt worden. Das älteste Objekt im Horte ist allenfalls der Dolch mit trapezoider Griffplatte und stark betonter Rippe, bezeichnend für die mittlere Bronzezeit bis zum Ende der Hügelgräberkultur. Die Hohlbeile sind von ausgesprochen gleichem Charakter wie jene aus dem Inventar der Horte des Zwischenstromlandes und gehören — ihrem Typ nach — zur älteren Urnenfelderkultur, u.zw. zu deren jüngsten Zeitabschnitt, d.h. zur Ha A₂ obwohl solche Hohlbeile noch in den Hortfunden der Ha B₁ Stufe fort dauern. Hohlbeile mit Lappenimitation an der Tülle stellen eine Form dar, welche die Ha B₁ Hortfunde begleitet und Ende der älteren und Anfang der jüngeren Urnenfelderkultur in Erscheinung tritt, ebenso wie der Sicheltyp mit innerer Rippe. Mit diesem Material erscheinen die mit Linienschraffierung verzierten Armbänder auch in Horten der übrigen pannonischen Gebiete, z.B. im nördlichen und westlichen Ungarn, in den Hortfunden von Rohod (Komitat Szabolc), Aranyos (Komitat Borsod) und Tiszaeszlár (Komitat Szabolc) (80). Obwohl der Hortfund Aranyos II ein Schwert vom Typus Liptovo enthält (nach Müller-Karpe Variante II) der Hortfund Tiszaeszlár ein Schwert vom Typus Illertissen, die in die Ha A₂ und Ha A₁ Stufe datiert sind, (81) werden doch beide Horte — auf Grund des übrigen, enthaltenen Materials — in die Ha B₁ Zeit eingeordnet (82). Der Kessel mit Kreuzattaschen aus dem Hortfund Lukavac muss in Merharts Kesselgruppe B 1 eingeordnet werden, welche letztere sich in geschlossenen Funden zu Ende der älteren Urnenfelderkultur — Ende der Ha A₂ Stufe — und während der gesamten jüngeren Urnenfelderkultur verfolgen lässt. (83). Von besonderer Bedeutung in diesem Hortfund ist die hochgewölbte Bogenfibel mit Tannenmuster-Verzierungen und mit knopfartigen Verdickungen an den Seiten. Dieserart Fibeln — welche für das Gebiet südlich der Alpen—Save—Donau Linie bezeichnend sind — hat Buttler dalmatinische Abstammung zugeschrieben und hat versucht diese — auf Grund der Exemplare aus Mouliana (Kreta) und Asarlik (Anatolien) — ins 11. Jh., d.h. ins Submykenische Zeitalter einzuordnen, obwohl er deren mögliche Fortdauer während des 10. Jh. ausdrücklich betont. (84). Milojević hat die Zeitstellung, im

Ägäischen Gebiet, von solcherart Bogenfibeln mit knopfartigen Verdickungen zuerst in die protogeometrische Periode festgesetzt (85), d.h. in die zweite Hälfte des 11. Jh. — oder um 1050. Später, auf Grund neuer Angaben in der Zeitbestimmung der Exemplare aus Mouliana und Asarlik, hat er diese Zeitstellung näher bestimmt und sie in den Anfang des 10. Jh. — in die späte protogeometrische Periode oder frühe geometrische Periode verlegt, gleichbedeutend mit der Übergangsphase der Ha A₂ auf Ha B₁ Stufe um das Jahr 1000 (86). Die Bogenfibeln mit knopfartigen Verdickungen, welche über Griechenland, bis Kreta und Kleinasien in Erscheinung treten, bringt Miložić mit der zweiten Welle der Ägäischen Wanderung in Zusammenhang, welche zu Ende des 11. Jh. vom europäischen Festland nach dem Mittelmeer erfolgte (87). Die Bogenfibel aus Lukavac mit fazettiertem Bogen, verziert mit Tannenmotiven und knopfartigen Verdickungen, ist von besonderer Bedeutung, da sie — auf Grund des begleitenden Materials des Hortes welchem sie entstammt — die angeführten Ergebnisse bestätigt. Ausserdem weist sie auf die Entwicklungsfolge der Bogenfibeln dieses Typs, deren Vorbild die Peschiera Fibeln gewesen sind, bzw. solche mit knopfartigen Verdickungen an den Seiten des Bogens, welcher bei einfachen Peschiera Fibeln manchmal auch fazettiert und mit Tannenmustern verziert ist, z.B. die Fibel aus Hrustovača in Bosnien (88). Der Hortfund von Lukavac muss — auf Grund der angeführten Umstände — in die Endzeit der Ha A₂ Stufe datiert werden, bzw. in das Ende des 11. Jh. Es sei erwähnt dass die Traditionen der Hügelgräberkultur, oder das Material welches sich in Holstes »Fremdgruppenhorizont« einordnen lässt, wie z.B. der Dolch mit trapezoider Griffplatte aus Lukavac, aus dem reichhaltigen Inventar der Hortfunde der jüngeren Urnenfelderkultur im Norden Kroatiens schon zu Beginn der Ha B₁ Stufe vollkommen verschwinden; diese Tatsache bildet somit ein weiteres Argument zugunsten der späten Ha A₂ Phase als Zeitbestimmung des Lukavacer Hortfundes. In die gleiche Zeit gehört jedenfalls auch das Fragment des Eimers vom Typus Kurd, sowie die Fragmente des Eimers vom Typus Hajdu-Böszörmény und des Kessels mit Kreuzattaschen. Demnach wäre der Eimer vom Typus Kurd aus dem Hortfund Lukavac der jüngste Eimer in der chronologischen Scala der hier bearbeiteten Eimer.

Zu erwähnen bleiben somit nur noch die Eimer vom Typus Kurd aus Slowenien (89), welche von Starè in einer ausführlichen Studie über die Metallgefäße Sloweniens eingehend behandelt wurden, um zu einem Überblick aller bisher auf jugoslawischem Gebiete bekannten Situlen zu gelangen, doch — wie bereits in der Einleitung angeführt — beschränkt auf Situlen der Urnenfelderkultur. Alle bekannten Situlen Sloweniens neigen zu einer Formverwandtschaft mit dem Eimer vom Typus Kurd, ein bemerkenswerter Umstand in Anbetracht der Tatsache, dass Eimer des Hajdu-Böszörmény Typs dieses Gebiet niemals erreicht haben. Der reichste Fundort der Eimer vom Typus Kurd der Urnenfelderkultur ist jedenfalls der Hortfund Škocijan (St. Kanzian) in welchem sich Bruchstücke von acht Eimern feststellen liessen (90). Eine genaue Zeitbestimmung der Eimer ist schwer durchführbar, da nur Bruchstücke erhalten sind, und da der Hortfund von Škocijan das typische Beispiel eines für Weihzwecke bestimmten Hortes ist, in welchem Material während einer langen Zeitspanne angesammelt wurde — in diesem Fall während der gesam-

ten Ha A und Ha B Stufe. Ein weiteres Exemplar eines Eimers vom Typus Kurd stammt aus dem Hortfund Čermožišče bei Rogaška Slatina (91). Dieser Hort wurde von Müller-Karpe in die Ha A₂ Phase eingeordnet (92), mit Hinsicht auf das mit konzentrischen Kreisen in der »Punkt-Buckel-Manier« verzierte Gefäßfragment, ähnlich wie im Fall der Eimer vom Typus Hajdu-Böszörmény oder der Kirdendrup Tassen, welche keinesfalls älter als Stufe Ha A₂ sein können. Zur Urnenfelderkultur müssen in Slowenien auch die Ton-Nachbildungen des Eimers vom Typus Kurd gerechnet werden, welche im Grab 49 der Nekropole in Ljubljana (93) (im Hofe der Slowenischen Akademie der Wissenschaften) und in Mokronog gefunden wurden (94). Alle übrigen Situlen in Slowenien, welche dem Typus Kurd zugesprochen werden können, sind jüngeren Datums und überschreiten den Zeitrahmen der Urnenfelderkultur (95, 99), wie z.B. das Exemplar aus Magdalenska Gora (96) welches Merhart in die Ha C Zeit datiert, und die Exemplare aus Stična (98) und aus Sv. Lucija (100). Es ist bemerkenswert dass in Slowenien, alle Eimer vom Typus Kurd jüngeren Datums (Magdalenska Gora, Stična, Sv. Lucija) in Gräbern entdeckt wurden, während jene der Urnenfelderkultur (Skocijan, Čermožišče) aus Hortfunden stammen, mit Ausnahme der Ton-Nachbildungen aus Ljubljana und Mokronog welche als Urnen verwendet worden waren. Damit wäre der bisher veröffentlichte Bestand an Eimern vom Typus Kurd in Slowenien erschöpft; später entwickelten sich hier, wie auch in Österreich und Nord-Italien, bzw. in den Ostalpen, Werkstattzentren einer blühenden Situlenkunst welche der Metallarbeit-Tradition des Urnenfelderkulturkreises entsprungen war.

Um eine räumlich und kulturell klare Darstellung der auf jugoslawischem Gebiete gefundenen Eimer vom Typus Kurd — im Verhältniss zu den auf übrigen europäischen Gebieten entdeckten — zu gewähren und somit deren Bedeutung zu erkennen, wird auf die, dem gegenwärtigen Stand der Forschung entsprechenden statistischen Angaben über welche Vf. verfügte (101), nur in allgemeinen Zügen hingewiesen. Den westlichsten, und gleichzeitig auch vom Donaauraum am entferntesten Fund, bilden zwei Eimer aus dem Hort Merlara (102) in Nord-Italien (Provinz Venedig) der Ha A₁ Zeit. Der Hortfund Kurd selbst (103), nach welchem dieser Situlentyp benannt ist, befindet sich im Komitat Tolna in Ungarn, der Eimer des Hortes Rinyaszentkirály (104) im Komitat Somogy und der Eimer des Hortes Kisapáty im Komitat Zala (105), folglich alle drei in Transdanubien. Nördlicher, entlang der Donau in Niederösterreich, aus der Fundort Absberg-Bierbaum (106) stammt ein Eimer vom Typus Kurd, und ein weiterer, noch nördlicher — in Bayern — aus der Fundort Hart a. d. Alz (107), ist der einzige urnenfeldzeitliche Bronzeimer vom Typus Kurd welcher in einem Grab entdeckt wurde. Alle diese Eimer können auf Grund ihrer Verbundenheit mit Begleitfunden in die Ha A₁ Stufe datiert werden und liegen im mittleren und oberen Donaauraum. Der nördlichste Eimer vom Typus Kurd der Ha A₁ Stufe ausserhalb dieses Raumes, stammt aus Dresden-Dobritz in Sachsen (108). Die Eimer aus Marosvécs in Transdanubien (109), Jászkarajenő im Komitat Szolnok (110), Hoszúpályi im Komitat Bihar (111), letztere beide aus dem Alföld, gehören alle ebenfalls der älteren Urnenfelderkultur an. Dieser Zeitepoche muss — aus jugoslawischem Gebiete — noch der Eimer aus Čermožišče hinzugefügt werden, sowie jener aus Lukavac aus der

Endphase der Ha A₂ Stufe. Eimerexemplare welche der jüngeren Urnenfelderzeit zugesprochen werden können, befinden sich im Allgemeinen ausserhalb des Karpatenbeckens, und zwar die Eimer aus Seeboden in Kärnten (112), aus Wollishofen in der Schweiz im Alpenraum (113) und aus Choryn in Polen (114). Eimer vom Typus Kurd der Ha C Zeit wurden in Europa vorwiegend in den Süd-Ostalpen angetroffen, wie dies übrigens die Ortslage slowenischer Fundorte — Magdalenska Gora, Stična und Sv. Lucija — deutlich beweist; diesbezügliche statistische Angaben werden jedoch ausgelassen da sie den Zeitrahmen der Urnenfelderkultur überschreiten. Folgende, von Starè (115) beobachtete Tatsache sei besonders betont, u. zw. dass einige Situlen der entwickelten Hallstattzeit in Slowenien — aus Novo Mesto (Kandija) (116), Stična (117) und Sv. Lucija (118) — welche in ihrer Bodenkonstruktion Ähnlichkeiten mit Eimern vom Typus Kurd aufweisen, in allen anderen Merkmalen aber der Situlagattung angehören, den deutlichen Beweis erbringen, dass diese sich auf slowenischem Boden aus dem Eimer vom Typus Kurd herausentwickelt haben und dass das Situle-Werkstattszentrum, welches hier entstand, selbstständig wirkte, ohne entscheidende fremde Einflüsse aus den Nachbargebieten.

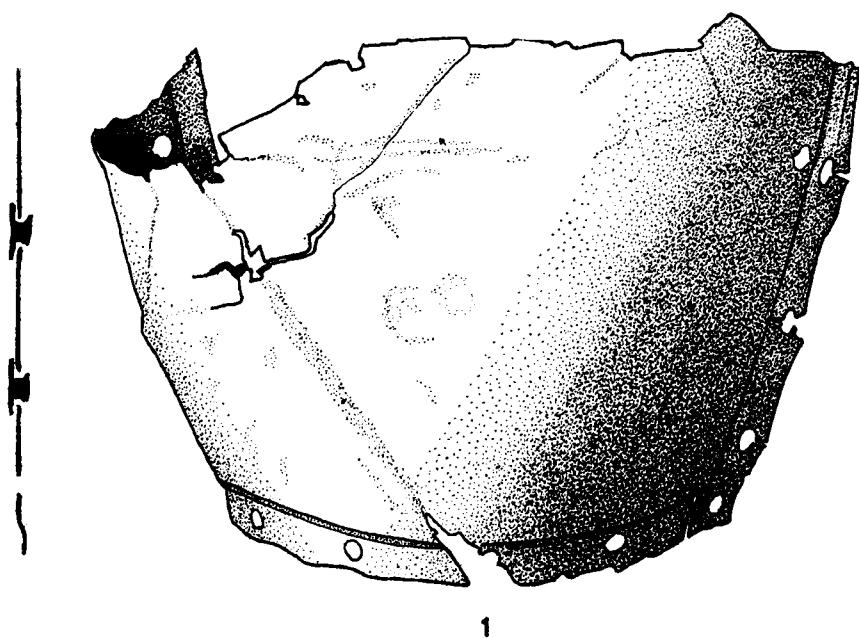
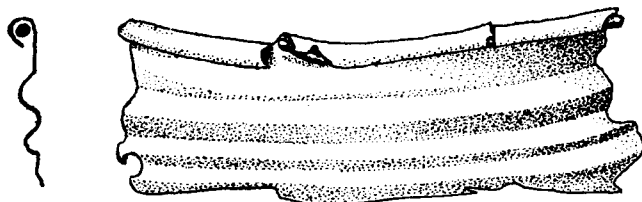
Betrachten wir nun die Lage der Hortfunde der Eimer vom Typus Kurd vom geographischen Gesichtspunkt, müssen wir folgendes feststellen: von den ältesten Eimerexemplaren vom Typus Kurd der älteren Urnenfelderkultur der Ha A₁ Zeit, liegen diejenigen aus Bizovac und Privina Glava der Donau am nächsten, und etwas westlicher, der Eimer aus Podrute im Kroatischen Zagorje. Der Eimer aus Čermožišče in der Süd-Steiermark stammt aus einem etwas jüngeren Hortfund der Ha A₂ Zeit, aus einem Gebiet welches sich über den Sutla-Fluss unmittelbar an das Kroatische Zagorje anschliesst. Der Eimer aus Lukavac, in die späte Ha A₂ Phase datiert, wurde im Nord-Osten Bosniens entdeckt; in der Ebene gelegen und vom Zwischenstromland nur durch die Save getrennt, kann dieses Gebiet, geographisch, als mit dem weiteren, jugoslawischen Donaauraum verbunden angesehen werden. Sämtliche dieser Eimer gehören eigentlich in jenes Gebiet welches — kulturell und ethnisch — zur Zeit der Urnenfelderkultur durch das Zwischenstromland und dessen Flüsse, mit dem mittleren Donaauraum verbunden war.

Die übrigen Eimer vom Typus Kurd in Jugoslawien gehören dem Süd-Ostalpenraum an (u. zw. die Eimer aus Škocijan, welche innerhalb der Urnenfelderkultur nicht näher datiert werden können, ferner die bedeutend jüngeren Eimer aus Magdalenska Gora, Stična und Sv. Lucija der Ha C Zeit) bzw. gehören in jenen Kulturkreis in welchem später — nach deren Vorbild — die reichverzierten Situlen der blühenden Hallstattzeit entstanden sind, die jedoch den traditionellen Metallarbeiten aus den Werkstätten der Urnenfelderkultur entsprungen waren.

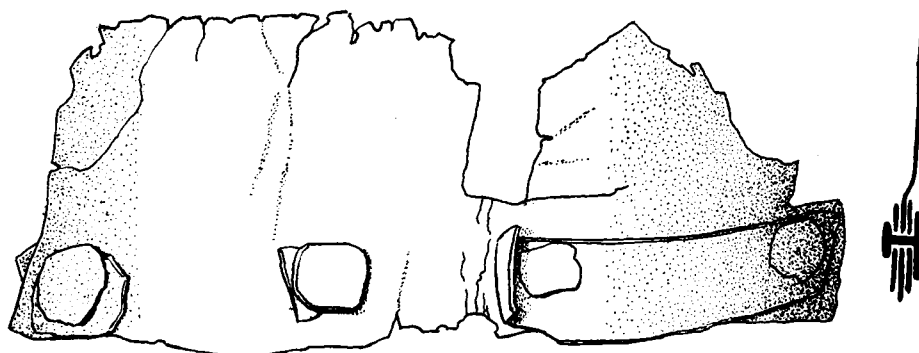
Betrachten wir die, auf Grund gegenwärtiger Forschung konzipierte, Karte der Verbreitung der Eimer vom Typus Kurd in Europa (Abb. 2), wobei die Ton-Exemplare mitinbegriffen sind, gelangen wir zur Feststellung, dass von den 21 Fundstätten der Urnenfelderkultur, sich deren 8 auf jugoslawischem Gebiete befinden, bzw. mehr als ein Drittel. Statistisch sehr bedeutend sind folgende Angaben: aus den 12 übrigen europäischen Fundorten der Urnenfelderkultur, sind insgesamt 14 Eimer vom Typus Kurd bekannt, während in den 8 Fundstätten auf

jugoslawischem Boden, 15 Eimerexemplare vom Typus Kurd festgestellt worden sind (davon 8 in Škocijan, nach Szombathy) wovon mit Gewissheit 5 Exemplare in die ältere Urnenfelderkultur datiert sind. Infolge der angeführten Tatsachen wird ersichtlich, dass es auf jugoslawischem Gebiete an Bronzeeimern vom Typus Kurd der jüngeren Urnenfelderkultur ermangelt, ein Umstand welcher schon von Merhart als allgemeine europäische Erscheinung erkannt wurde (119). Dieser Mangel an Bronzeeimern vom Typus Kurd der Ha B Zeit auf jugoslawischem Boden, kann durch die allgemeine Stagnierung der Metallarbeit jener Zeit erklärt werden, wofür die beachtlich geringere Zahl von Horten, bzw. der Bronzearbeiten der Ha B Stufe im Verhältniss zur Ha A Stufe, den deutlichsten Beweis erbringt. Die Ursache dessen ist vielleicht das vorübergehende Abflauen in der Intensität der Urnenfelderkultur, hervorgerufen durch die Expansion der sogenannten zweiten Welle der Ägäischen Wanderung, welche zu Ende des 11. Jh. aus dem Balkanraum nach dem Mittelmeer erfolgte. Dahin weist, unter anderem auch das Erscheinen der Bogenfibeln mit knopfähnlichen Verdickungen, welche für den Raum südlich der Alpen und der Save, für die Ägäis, Kreta und Kleinasien bezeichnend sind (120). Es ist interessant zu beobachten, dass die Eimer vom Typus Kurd aus ihrem Kerngebiet, im Karpathenbecken, u. zw. im pannonischen Donaauraum (mitinbegriffen des Zwischenstromlandes), wo sie während der Urnenfelderkultur am häufigsten vorkommen, später verschwinden und dass sich ihre Herstellung in der Hallstattzeit nach dem Westen, in die benachbarten Süd-Ostalpen verlegt. Unter der Einwirkung veränderter ethnischer und historischer Umstände, kommt es dort zu einem intensiven Aufblühen der Metallkunst deren künstlerische Leistung in der Herstellung und Ausschmückung von Situlen gipfelt und althergebrachten Formen ein neues Gepräge verleiht.

10-11-12

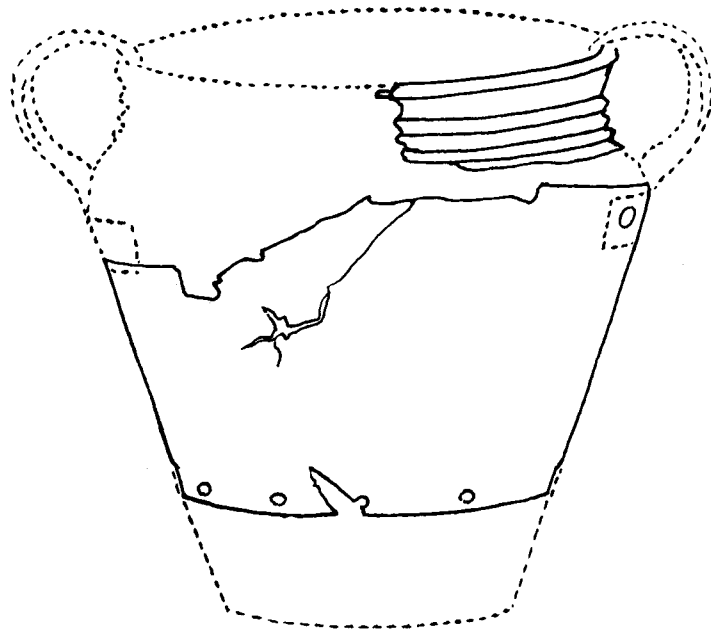

1

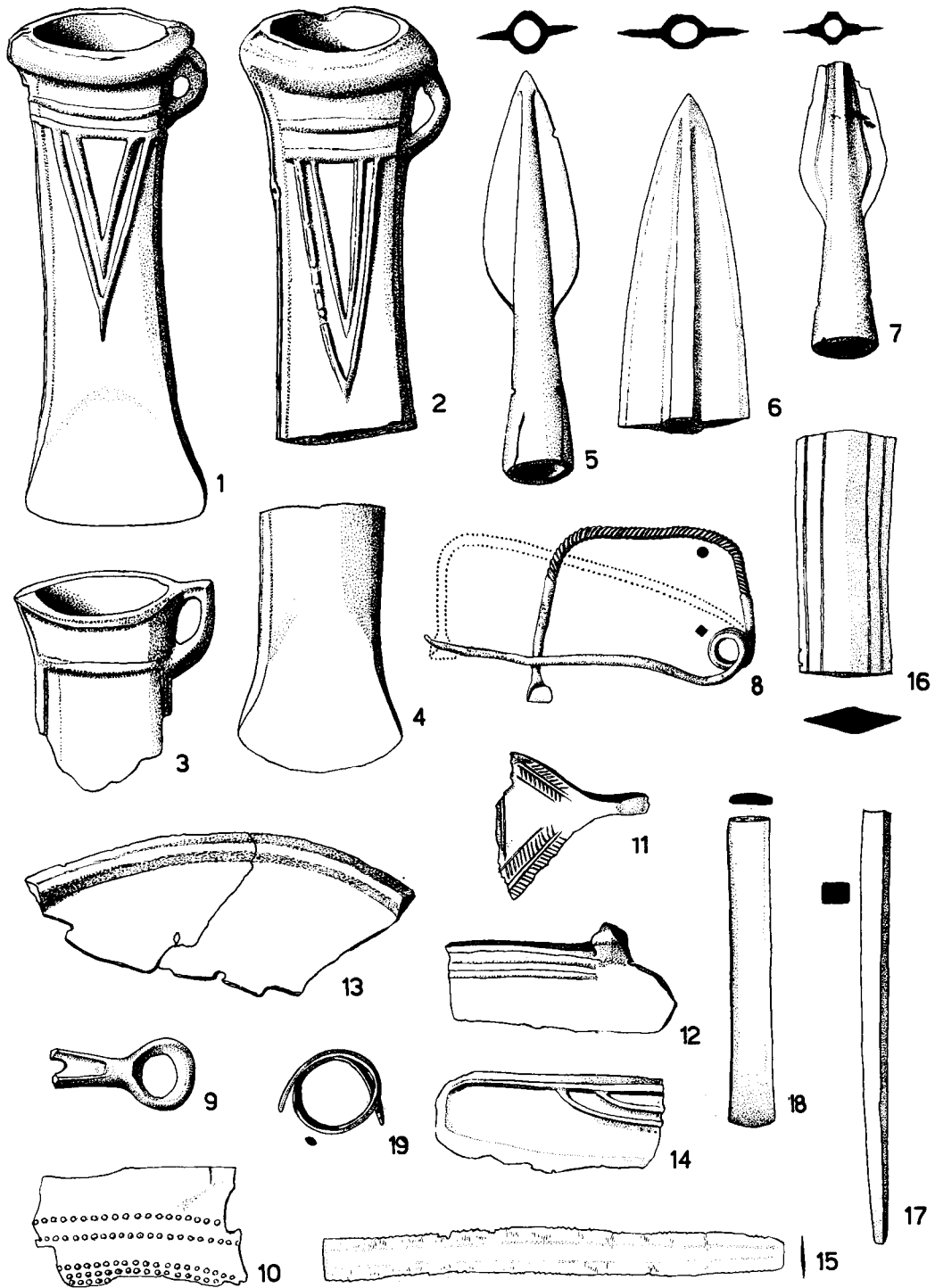

2

1, ulomci vedra iz ostave Bizovac; 2, ulomak vedra iz ostave Podrute

Rekonstrukcija vedra iz Bizovca

1—19, ostava iz Podruta

